

DIALOOGILABOR

Dialogilise kommunikatsiooni eetika mäng

DIACOMET

 TARTU ÜLIKOO

DIALOOGILABOR

Dialoogilise kommunikatsiooni eetika mäng

Jätku- ja osalusloolikkuse edendamine ühiskonnas dialoogilise kommunikatsiooni eetika ja vastutuse kaudu (Diacomet)

Diacomet laumängu „Dialoogilabor“ väljatöötamist rahastas Euroopa Liit teadus- ja innovatsiooniprogrammist Horisont Euroopa toetuslepingu nr 101094816 alusel.

Käesolevas dokumendis väljendatud seisukohad ja arvamused on üksnes autorite omad ega pruugi kajastada Euroopa Liidu ega Euroopa Teadusuuringute Rakendusameti seisukohti. Euroopa Liit ega rahastav asutus ei vastuta nende eest.

Autorid

Mängu kontseptsioon ja meetodika: professor Halliki Harro-Loit, dr Mari-Liisa Parder, Marten Juurik (Tartu Ülikooli eetikakeskus)

Mängujuhtumite töögrupp Tartu Ülikooli eetikakeskuses: Tobias Pilv, Kaisa-Maris Hagel, Kertu Rajando, Laura Lilles-Heinsar, Triin Paaver

Mängujuhtumite sisend Diacomet projekti partneritelt: Kristina Juraitė (VMU), Mari-Liisa Parder (UTARTU), Eglė Gerulaitienė (VMU), Inesa Bunevičienė (VMU), Halliki Harro-Loit (UTARTU), Christina Krakovsky (OEAW), Marina Lindmeyr (OEAW), Elina Tolonen (TAU), Heikki Heikkilä (TAU), Marko Milosavljević (UL), Romana Biljak Gerjevič (UL), Rijk van den Broek (HU), Bessie Slagt (HU), Sophie Duvekot (HU), Erik Uszkiewicz (HES), Eszter Hadnagy (HES), Laura Amigo (USI)

Dialoogi toetava suhtluse põhimõtete sõnastamine: Halliki Harro-Loit, Epp Lauk, Marten Juurik, Mari-Liisa Parder, Tobias Eberwein, Marie Rathmann

Toimetajad: Mari-Liisa Parder, Laura Lilles-Heinsar

Keeletoimetaja: Riina Vällo

Korrektorid: Kertu Rajando, Carmen Helene Raudmets, Tobias Pilv, Kaisa-Maris Hagel, Triin Paaver, Laura Lilles-Heinsar

Avataride kujundus: Britten Dortmans

Kujundus ja küljendus: Kertu Rajando

ISBN 978-9985-4-1512-2 (PDF)

ISBN 978-9985-4-1511-5 (print)

Väljaandja: Tartu Ülikooli eetikakeskus

Trükitud: 2026

© Tartu Ülikool, 2026

Sisukord

Sissejuhatus	5
Juhised	9
Näidisjuhtumid sissejuhatusesse	12
RAAMAT 1: Juhtumid ajakirjanikele ja kommunikatsiooniekspertidele	19
RAAMAT 2: Juhtumid organisatsioonide esindajatele	41
RAAMAT 3: Juhtumid kõrgkooliperele	60
RAAMAT 4: Juhtumid haridusasutustele	80
Tagasiside	100
Värvikombinatsioonide tähendused	105
Dialoogi toetava suhtluse põhimõtted	107

Dialoogilabor on kättesaadav ka veebis: <https://diacomet.eu/games>.

Otselingi avamiseks skaneerige QR-kood.

Diacometi partnerorganisatsioonide nimelühendid:

UTARTU Tartu Ülikool (EE)

OEAW Austria Teaduste Akadeemia (AT)

TAU Tampere Ülikool (FI)

UL Ljubljana Ülikool (SI)

HU Utrechti Rakendusteaduste Ülikool (NL)

HES Ungari Euroopa Ühing (HU)

USI Šveitsi Itaalia Ülikool (CH)

VMU Vytautas Magnuse Ülikool (LT)

Sissejuhatus

Dialoogilabor

Mängu eesmärk on õppida märkama igapäevaelu suhtluse eetilisi aspekte.

Millal ja miks on dialoog vajalik?

Dialoogiline kommunikatsioon on oluline arutelu- ja osaluskuultuuri toetamiseks ning heade suhete edendamiseks inimeste vahel: peredes, professionaalsetes kogukondades, organisatsioonides, ühiskonnas ja riikide vahel. Siiski ei ole dialoogiline kommunikatsioon igas olukorras sobiv. Näiteks kriisiolukorras on pigem vaja selget ühepoolset kommunikatsiooni, mis aitab inimestel olukorrast turvaliselt (võimalikult väikese kahjuga) läbi tulla. Ka mitmesugustes õpituatsioonides on palju ühepoolset juhendamist ning samuti ei pruugi dialoog olla domineeriv vorm infokoosolekutel.

Seetõttu on dialoogilist kommunikatsiooni eelkõige vaja siis, kui suhtluse eesmärk on olla mõistetud (ja tunnustatud), arutleda, vaielda, jõuda kokkulepeteni, teha koostööd, anda ja saada tagasisidet ning luua ja arendada suhteid.

Hea arutelukultuuri normatiivsed raamistikud

Normatiivne lähenemine vastab küsimusele: kuidas peaks olema? Teisisõnu tuleks küsida, millised tingimused peaksid olema ühiskonnas tagatud (hariduse, seaduste, eneseregulatsiooni ja kultuuri kaudu), et inimesed oleksid motiveeritud püüdlema hea suhtluskultuuri ja dialoogi poole.

Et õigete ja valede normid oleksid paljudele arusaadavad, lepatakse tavaliselt kokku hea tava koodeksis: väärtustes ja põhimõtetes, mis on kirja pandud käitumisjuhistes.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetika on seega kogu ühiskonda haarav teema – see puudutab kõiki ameteid, valdkondi ning kommunikatsiooni rühmade ja indiviidide vahel. Projekti Diacomat raames oleme sõnastanud koos hea dialoogilise kommunikatsiooni valdkonda ning neile vastavad käitumisjuhised (vt lisa käesoleva väljaande lõpus).

Dialoogilise kommunikatsiooni eetilise kultuuri areng ühiskonnas eeldab, et indiviididel on nii eetilised kui ka kommunikatiivsed pädevused. Eetiline pädevus algab võimest märgata igapäevaolukordades peituvaid eetilisi mõõtmeid ja valikuid. Arutelumäng „Dialoogilabor“ pakub võimalust arendada oskust kommunikatsioonieetilisi dilemmasid tuvastada ning neid igapäevaolu kontekstis kriitiliselt analüüsida ja läbi arutada. Samuti toetab see eetiliste otsuste sõnastamise ja põhjendamise oskuse arengut.

Millest mäng koosneb?

Käesoleva haridusliku mängu esimene element on eluliste olukordade baasil konstrueeritud juhtumid, kus on enamasti 2–3 tegelast.

Juhtumi narratiivid on esitatud kahe tegelase vaatevinklist, kes on erinevates rollides ning kellel on antud suhtlusolukorras erinev eesmärk ja ka veidi erinev teave olukorra kohta. Dialoogilise kommunikatsiooni eetikas on tähtis n-ö astuda teise inimese kingadesse, sest adumine, et ma võib-olla ei tea kõiki asjaolusid ja peaksin enne hinnangute andmist hoopis küsimusi esitama, on hea harjumus, mille rakendamine aitab ära hoida nii mõnegi suhtluskonflikti. Seega treenib „Dialoogilabori“ mäng ka inimese oskust märgata teiste inimeste vajadusi. Kaks perspektiivi on mängu teine element.

Mängu kolmas element on viis võimalikku reaktsiooni loos esitatud olukorrale ühe asjaosalise vaatepunktist. Mõnel juhul on ta ise suhtluskonfliktis osaleja, teisel aga lihtsalt pealtvaataja, kes peab otsustama, kas ja kuidas (mil määral, millisel viisil, millal) sekkuda.

Reaktsioonide aluseks oleme võtnud Tartu Ülikooli eetikakeskuse poolt välja töötatud tüübid, millest igaühe esindajad juhivad erinevast moraalteooriast: reeglieetik, utilitarist, eetiline egoist, suhetele orienteeritud pragmaatik ning hoolitsuseetik (vt tüüpide kirjeldusi lk 100–104). Dialoogilise kommunikatsiooni eetikat avava mängu „Dialoogilabor“ jaoks oleme need tüübid konstrueerinud ja nimetanud viisil, mis kirjeldab eeskätt suhtlusolukordades tekkivaid valikuid.

Ükski viiest reaktsioonist ei ole läbinisti positiivne, ent teisalt ei ole ükski reaktsioon konstrueeritud ka nii, et see sisaldaks kommunikatsioonieetika põhimõtete rikkumist. Me ei ole reaktsioonidesse sisse kirjutanud ma-

nipuleerimist, valetamist ega solvamist. Mõnedes narratiivides kasutab mõni tegelane küll manipulatsioonivõtteid, kuid sel juhul on eesmärgiks aidata mängijal seda võtet teadvustada ning mõelda, kuidas on kõige parem reageerida. On ju paljud kogenud pärast konfliktset suhtlusolukorda tundmust, et oleks pidanud ütlema teisiti.

Mängu „Dialoogilabor“ neljas element on avatarid, mis on mängumehhanismi keskne osa. Iga mängija konstrueerib omaenda värvilise avatari ning grupp konstrueerib kokkuleppelise avatari. Avataride konstrueerimine põhineb pusle kokkupanekul, kus iga reaktsioon annab ühte värvi tükki. Iga avatar koosneb kuuhest tükist, millest igaüks vastab ühele mängus tehtud otsustusele (kolm juhtumit, millest igaühes kaks lugu, seega kokku kuus otsustust).

Igal tükil on number juures – nii saavad mängijad pärast avatari valmistamist vaadata, millistes olukordades nad mis värvi isiklikult ja grupiga koos valisid. Laudkonna avatar võib seejuures sisaldada halli värvi tükke, mis viitavad konsensuse puudumisele. Need tähistavad olukordi, kus kommunikatsioonieetilised väärtusvalikud olid nii erinevad, et üksmeelele ei jõutudki.

„Dialoogilabori“ viies element on tagasiside, kus analüüsime mängu tulemust selle põhjal, millised värvid (eetilised valikud) avataris domineerivad ja millised on vähemuses. Siinkohal on oluline rõhutada, et avatarid ei portreteeri ühtegi mängijat, vaid pigem viitavad sellele, milline kommunikatsioonieetiline mõtteviis oli konkreetse üksikmängija või mängijate rühma puhul neile juhtumitele reageerimisel domineeriv.

Meie avataride looja Britten Dortmans kujundas need, tuginedes müütilistele elementidele ja visualiseerides iga tüübi iseloomulikke tunnuseid. Et mängijatel oleks ülevaade kõiki viit tüüpi kirjeldavast avatarist, panime iga tüübi kirjelduse juurde ka pildi seda tüüpi iseloomustavast avatarist.

Kokkuvõttes on õppemängu „Dialoogilabor“ eesmärk toetada mängijaid eetiliste valikute äratundmisel igapäevastes suhtlusolukordades, teadlikumaks saamisel oma kommunikatsioonipädevustest ning teiste vajaduste paremal ettekujutamisel suhtluses. Lisaks on lauamängu versiooni siht algatada ja toetada inimestevahelist arutelu selle üle, mida lugedes märgata. Selline dialoog hõlbustab olukordade süvaanalüüsi, sest teiste

kuulamine aitab esile tuua detaile, mis muidu võivad märkamata jääda. Samuti soodustab see arusaamist sellest, kuidas erinevad inimesed oma valikuid põhjendavad.

Kommunikatsioon on nagu õhk: kõik kasutavad seda, kuid märgatakse vaid siis, kui tõhus suhtlus puudub ja tekivad konfliktid. Kui konflikt on juba tekkinud, muutub kommunikatsioonist endast rääkimine sageli keeruliseks. Kuidas öelda ülemusele, et ta ei kuulanud ning see on vähendanud sinu koostöövalmidust? Võib-olla ei mäleta ta enam seda vestlust või märkusi, mis põhjustasid ebamugavust, või koosolekut, kus ta tõlgendas sinu sõnu valesti.

Mängu lood on kohandatud neljale sihtrühmale: ajakirjanikud ja kommunikatsioonispetsialistid; erinevate organisatsioonide töötajad; kõrghariduse töötajad ja üliõpilased; ning üldhariduskoolide töötajad ja õpilased.

Prof Halliki Harro-Loit (Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut)

Dr Mari-Liisa Parder (Tartu Ülikooli eetikakeskus)

Juhised

Kuidas mängida?

Mängu saab mängida 2–6-liikmelises grupis.

1. Loe lugu

Igal juhtumil on kaks perspektiivi – kaks vaadet samale loole, kummalgi tegelasel oma valikud. Loe esimesena läbi perspektiiv, mille pealkirja lõpus on „I” ning mängige see läbi, enne kui lähed juhtumi teise perspektiivi ehk „(pealkiri) II” juurde.

2. Tee oma otsus

Kui oled juhtumi ühe perspektiivi läbi lugenud, siis loe läbi selle all olevad vastusevariandid ning tee salaja otsus, millist varianti eelistad. Ainuõiget valikut ei ole – iga valik on inspireeritud eetilise teooriast. Kujuta end tegelase olukorras ja vali, mida sina selles olukorras teeksid.

Aseta oma valiku kinnitamiseks enda ette mängulauale vastusega samastuv värvizetoon nii, et teised sinu valitud värvi ei näeks.

NB! Valiku varjamise põhjuseks on see, et nii mõjutab valiku teinud mängija minimaalselt teisi mängijaid, kes veel valikut teinud ei ole. Vastasel juhul võib tekkida olukord, kus mängija, nähes grupis domineerivat valiku värvi, teeb endale vastumeelse valiku, et gruppi kuuluda.

3. Põhjendamine

Kui kõik mängijad on oma otsuste ära teinud ning vastavad värvizetoonid (värv allapoole) lauale asetanud, järgneb ühine värvide näitamine. Kõik pööravad oma värvizetoonid õiget pidi ning algab põhjendamine.

Iga mängija peab põhjendama, miks ta just selle valiku tegi. Põhjenduse pikkust ning detailsust saab mängija ise valida. Rääkimise järjekord käib päripäeva. Iga uue perspektiivi põhjendamise etappi võiks alustada järjekorras järgmine mängija.

Tähtis on põhjendamise etapi juures see, et kui üks mängijatest parasjagu põhjendab enda otsust, siis teised kuulavad ning lasevad rääkijal lõpetada. Dialoogilise kommunikatsiooni eetikas on tähelepanelikkus väga

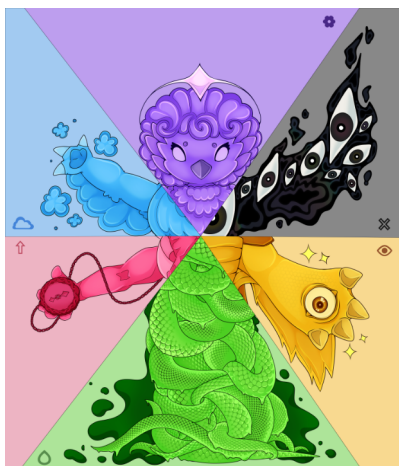
oluline, seega ole viisakas ning ära sega vahele! Kui kõik mängijad on kordamööda oma vastust põhjendanud, järgneb arutelu.

4. Arutelu

Arutelu etapp on vabas vormis ning ilma ajalimiidita. Mängijad võivad üksteiselt küsida selgitusi, pakkuda vastuargumente, võrrelda ning üleüldiselt arutleda juhtumi ning vastusevariantide üle.

Arutelu etapi eesmärk on grupisiselt jõuda ühele otsusele, milline vastus on eelistatuim. Siinkohal ei kehti enamuse eelistus, vaid valikuga peavad nõustuma kõik mängijad ehk saavutada tuleb konsensus. Kui kõik mängijad nõustuvad pärast arutelu sama vastusega, asetatakse mängulaua keskele grupi avatari tükk, mis vastab valitud vastuse värvile. Kui aga arutelu lõpuks konsensuseni ei jõuta, peab mängulaua keskele asetatud grupi avatari tükk olema hall.

NB! Üksmeelele mittejõudmine (hall grupi avatari tükk) ei tähenda läbi kukkumist. Inimesed reageerivad juhtumitele erinevalt ning tihtilugu on inimestel sama juhtumiga erinevad seosed ja väärtushinnangud. See ei tähenda, et dialoog selliste inimeste vahel oleks võimatu. Vastupidi, läbi dialoogi jõuti järeldusele, et lahendatakse olukorda erinevalt, mis on täiesti vastuvõetav vastus.

5. Avatari ehitamine

Igal laudkonnal on üks laudkonna avatar, mida ehitatakse arutelu tulemusena.

Iga avatari tükk on nummerdatud ning tähistab otsuste järjekorda. Terviklik avatar koosneb kuuest tükist, mis on ka ühe mängu pikkus (3 juhtumit x 2 perspektiivi). Seega ühe tervikliku mängu vooru tulemusena valmib üks laudkonna avatar.

6. Otsast peale

Kui avataridele on uus tükk lisatud, minnakse tagasi esimesse etappi. See tähendab, et loetakse kas käesoleva juhtumi II perspektiiv või uue juhtumi I perspektiiv.

7. Mängu lõpp

Mäng lõpeb, kui avatarid on täielikult valmis ehitatud. See tähendab, et ühe mängu jooksul mängitakse läbi 3 juhtumit. Kuna igal juhtumil on 2 perspektiivi, siis tehakse mängu etappi 6 korda läbi.

Pärast avataride valmisehitamist saavad mängijad analüüsida ning võrrelda oma otsustamistüüpe, mille kirjeldused on mänguraamatu lõpus lk 100–104.

Näidisjuhtumid sissejuhatuseks

Avaliku elu tegelase reaktsioon kriitikale ning sõnavabadus I

Väikeriigi kuninglikku perekonda sündis tütar. Palee avalike suhete osakond plaanis korraldada suurejoonelised ristimispidustused, mis tooks kokku palju tähtsaid külalisi. **Kuninganna**, kes soovis, et tema tütar saaks võimalikult palju õnnistusi, tahtis kohale kutsuda kõik kuningriigi selgelnägijad. Kuningas aga ütles, et ta ei soovi näha peokülalisena Kuuahaldjat, kes oli tihtipeale kuninga tegusid ja otsuseid avalikult kritiseerinud ja naeruvääristanud.

Mida sina kuninganna asemel teeksid?

1. Ütleksin kuningale, et ta peaks mõtlema sellele, et kui mõni kriitilise arvamuse väljendaja kogeb oma sõnade pärast negatiivseid tagajärgi, ei pruugi inimesed enam julgeda oma mõtteid vabalt väljendada.
2. Ütleksin kuningale, et tal oleks mõistlik oma isiklik solvumine alla neelata, sest avaliku elu tegelasena peab ta taluma kriitikat väärkamalt kui tavakodanik.
3. Ütleksin kuningale, et mõistan kuninga meeolehärmi ning toetan teda.
4. Ütleksin kuningale, et mõistan tema meeolehärmi, ent küsiks, kas ta on mõelnud, kuidas Kuuahaldja kutsumata jätmise võiks mõjutada meie suhteid selgelnägijate ringkonnaga.
5. Ütleksin kuningale, et kõige tähtsam on meie väike tütar ja tema pärast tuleb kutsuda kõik selgelnägijad, olenemata sellest, kes neist meile isiklikult meeldivad või mitte.

Avaliku elu tegelase reaktsioon kriitikale ning sõnavabadus II

Kuninga ja kuninganna vahelist vestlust kuulis pealt kuningriigi kõige suurema tiraažiga ajalehe reporter, kes oli tulnud lossi kajastama lugu väikese printsessi hommikuse vannitamise kohta. Kahjuks rääkis kuningas väga valju häälega, samas kui kuninganna sosistas vaikselt. Nõnda kuuliski ajakirjanik, et kuningas ei soovi **Kuuahaldjat** pidustustele kutsuda. Ajakirjanik hiilis kohe minema ja helistas **Kuuahaldjale**, et küsida, mis tundeid see temas tekitab, et kuningas ei taha teda pidustustele kutsuda.

Mida sina Kuuahaldja asemel teeksid?

1. Ütleksin ajakirjanikule, et minu kutsumata jätmise ehk kuninga kritiseerija olematuks tunnistamine näitab, et sõnavabadust siin riigis ei ole.
2. Ütleksin ajakirjanikule, et kuninglikul paaril on kindlasti omad põhjused, miks nad mõnd inimest ei kutsu, ning avaldan lootust, et avalikkus saab sellest peagi teada.
3. Ütleksin ajakirjanikule, et kuna keegi pole mulle sellest teada andnud, siis ma ei kommenteeri midagi.
4. Ütleksin ajakirjanikule, et kuninglik paar ei pruugi veel teada, et kavatsesin õnnistada väiksest oma hea une loitsuga.
5. Ütleksin ajakirjanikule, et ega väike printsess ei pea sellepärast kannatama, et mind ei ole kutsutud, ning saadan talle ikkagi oma hea une loitsu.

Kuidas anda tagasisidet? I

Lumivalgeke elas koos seitsme põialpoisiga väikses metsamajakases. Tööjaotus oli hästi paika pandud: põialpoisid töötasid pikki päevi teemandikaevanduses ja müüsid kalliskive kaupmeestele, et teenida igapäevakulutusteks raha. **Lumivalgeke** tegi süüa, koristas, pesi pesu ning vajadusel küttis ahju ja sauna. Kõik olid selle korraldusega rahul – välja arvatud **Toriseja**. Ta nõudis, et kõik majaelanikud peaksid kõiki töid korradamööda tegema. Tema ettepanek oli, et **Lumivalgeke** peaks töötama kaevanduses igal esmaspäeval ning üks põialpoiss peaks võtma selleks päevaks üle majapidamistööd. **Toriseja** rahustamiseks hakatigi sellist rotatsiooni järgima. Esmaspäeval läks **Lumivalgeke** kaevandusse teemante välja kaevandama ning **Unimüts** määrati majapidamistöid tegema. Kui kaevurid koju tagasi jõudsid, ootasid neid aga ees kõrbenud makaronid, pesemata nõude kuhjad, külm maja ja põletusjälgedega **Unimüts**.

Mida sina **Lumivalgekese** asemel teeksid?

1. Ütleksin **Torisejale** otse, et tema soovitud muudatus ei toimi, sest mitte igaüks ei oska kõiki töid teha.
2. Ütleksin **Torisejale**, et võiksime küll kaaluda õiglasemat tööjaotust millalgi edaspidi, aga praegu peab ta motiveerima kõiki põialpoisse seda segadust likvideerima.
3. Ütleksin **Torisejale**, et ta peab kiiresti valmistama midagi söödavat ning seejärel kõogi ära koristama, sest mul on pärast tööpäeva kõht tühi ja ma tahan alustada homset päeva puhta köögiga.
4. Ütleksin **Torisejale**, et pärast seda kogemust võiksime arutada, kuidas leida parema viisi majapidamistöode jagamiseks nii, et kõik oleksid rahul.
5. Soovitsin **Torisejal** **Unimütsiga** rääkida ning küsida, mis juhtus ja millist abi tal võiks vaja olla, et oma ülesannetega paremini toime tulla.

Kuidas anda tagasisidet? II

Kuus ülejäänud põialpoissi ja **Lumivalgeke** ei suutnud **Toriseja** pidevat virisemist enam taluda ning otsustasid teha esmaspäeviti nn rollivahe-tuspäeva. **Lumivalgeke** läks teemante kaevandama, samas kui põialpoisid tõmbasid loosi, kes jääb koju koristama, pliiti valvama ja süüa tegema. Juhuse tahtel langes see roll **Unimütsile**.

Unimüts püüdis väga, ent jäi makarone keetes siiski tukkuma. Kui ta üles ärkas, oli pliit ikka veel sees, ta sai tõsiselt põletada, unustas ahju kütta ning põletatud käega jäid ka nõud pesemata.

Mida sina **Toriseja** asemel teeksid?

1. Ütleksin **Unimütsile**, et ta ei täitnud täielikult talle seatud ootusi, ja küsiksin, milliseid võimalusi või samme ta olukorra parandamiseks näeb.
2. Ütleksin, et minu arvates oleks mõttekas tellida kõigile kiirtoitu ja oleks õiglane, kui selle kulud katab **Unimüts**. Kui kõigil on kohud täis, siis ollakse küllap ka valmis üheskoos ahju kütma ja koristama.
3. Ma ei ütleks midagi. Esmalt vaataksin, kuidas teised olukorda kommenteerivad.
4. Ütleksin **Unimütsile**, et me mõlemad tegime vea, kui unustasime taimeri helisema panna, sest me kõik ju teame, et **Unimütsi** häda on selles, et ta jääb pidevalt kontrollimatult magama.
5. Ütleksin, et maja on õnneks püsti ja uue makaronilaari valmistamine läheb samuti kähku ning **Unimüts** võib võtta seda majapidamistöode segadust lihtsalt õppetunnina.

Ausus ja informeeritud otsuste vastuvõtmine I

Pärast seda, kui uinuv kaunitar oma 100-aastasest unest ärkas, viis kuninga majandusnõunik läbi analüüsi ja leidis, et paljusid teenuseid, mida inimesed pakkusid 100 aastat tagasi, saab nüüd osta odavamalt või teha robotite abil. Viimase sajandi jooksul on mitmed kuningriigi sissetulekuallikad kadunud: piirkonna põllumajandus on välja surnud ning kaunilt trükitud raamatuid saab nüüd müüa vaid alla omahinna. **Nõunik** esitas kogu analüüsi kuningale. Seejärel küsis kuningas, kuidas ta saaks oma elatustaseme säilitada.

Mida sina kuninga nõuniku asemel teeksid?

1. Ütleksin kuningale, et ta ei kuulunud mind piisavalt tähelepanelikult, ja kordan, et minu analüüs ei vasta küsimusele, kuidas kuningas saaks oma elatustaset säilitada.
2. Ma mõtiskleksin kuninga vastuse üle ja küsiksin vastu, kas tema elatustaseme säilitamine tähendab ka kogu õukonna elatustaseme säilitamist.
3. Ütleksin kokkuvõtteks, et kuningas peab kulusid veelgi vähendama ja uusi sissetulekuallikaid leidma.
4. Ütleksin, et ma mõistan kuninga muret oma elatustaseme võimaliku languse pärast, ja küsiksin, milliseid kulude kokkuhoiu võimalusi ta ise näeb.
5. Teeksin ettepaneku viia läbi uus analüüs, et selgitada välja parim viis kuninga elatustaseme säilitamiseks.

Ausus ja informeeritud otsuste vastuvõtmine II

Uinuv kaunitar ärkas oma 100-aastasest unest ning koos temaga ärkas ka kogu õukond. Peagi avastas vana kuningas, et saja aasta jooksul olid kuningriigi sissetulekuallikad kahanenud. Ta adus, et selleks, et säilitada palee toimimine, peab ta koondama pooled õukonnas töötavatest inimestest ja suurendama allesjäänute töökoormust.

Kuningas osales koondamiskoolitusel, kus talle soovitati, et koondamisteated tuleks töötajatele edastada juristi juuresolekul ja ootamatult ning et koondamised tuleks läbi viia kiiresti, nii et inimestel ei jääks aega toibuda ja oma õigusi maksma panna. **Uinuv kaunitar** sai sellest plaanist teada õhtusöögi ajal.

Mida sina uinuva kaunitari asemel teeksid?

1. Ütleksin, et kuningas peaks väljendama kõigile koondatavatele oma tänulikkust ja maksma neile korralikku lahkumishüvitist ning vajadusel võtma selle katteks ka laenu.
2. Teeksin ettepaneku arutada seda olukorda laiemas ringis.
3. Koondamised on kuninga kui tööandja mure. Mina võin kirjutada koondatavatele isiklikud tänukirjad.
4. Küsiksin kuningalt, kas ta on valmis selleks, et inimesed, kes on teda pikka aega teeninud, võivad hakata teda sellise käitumise pärast vihkama.
5. Ütleksin kuningale, et ta peaks arutama seda olukorda koos koondatavatega. Võib-olla on mõned neist valmis jätkama tööd väiksema töökoormusega.

RAAMAT 1: Juhtumid ajakirjanikele ja kommunikatsiooniekspertidele

Ajakirjanike eetikanormid on demokraatlikes ühiskondades välja kujunenud paljude aastakümnete vältel. Seetõttu on ajakirjanikkond ja kommunikatsioonispetsialistid professionaalid, kelle jaoks on suhtluse ning teabetööluse ja -levitamise normide olemasolu harjumuspärane. Miks võiks aga dialoogilise kommunikatsiooni eetika põhimõtete tundmine ja kasutamine olla ajakirjanikele ja kommunikatsioonispetsialistidele kasulik?

Üks ajakirjanduseetika keskne põhimõte on, et ajakirjandusel on kohustus teenida avalikkuse vajadust saada tõest ja asjakohast teavet. Teisisõnu on ajakirjanikud kohustatud olema lojaalsed esmajärjekorras avalikkusele, kuigi praktilises igapäevaelus tuleb olla lojaalne ka auditooriumile, allikatele ja oma loo tegelastele, ning neid keerulisi valikuid tuleb enamasti teha ajasurve all. Kommunikatsioonispetsialisti esmane lojaalsuskohustus on aga seotud organisatsiooniga, mille teenistuses ta parajasti on. Siit tulenevad ka suuremad konfliktid nende kahe ameti vahel.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetika ulatub aga läbi ja üle ajakirjanike ja kommunikatsioonispetsialistide professionaalse eetika põhimõtete. Lojaalsuse hierarhiate üle otsustamine jääb, kuid see ei ole nii tähtis kui dialoogilise kommunikatsiooni tuumväärtused. Dialoogilise kommunikatsiooni eetika põhineb kuulamisel (koos reaktsioonidega, mis näitavad kõnelejale, et teda ka mõisteti), tõenduspõhisel argumentatsioonil ja lugupidaval suhtlusel, kus võimusuhted minimeeritakse. Kas ajakirjanik saab eelnimetatud väärtusi rakendada ka siis, kui ta näiteks paljastab korruptsiooni? Jah, sest tõde, inimväärikus ja manipulatsioonivõtete taunimine on universaalsed kommunikatsioonieetika väärtused.

1980ndate keskpaigast 1990ndate lõpuni toimus kommunikatsioonijuhitises nn dialoogiline pööre, kus organisatsioonikommunikatsiooni akadeemilistes käsitlustes hakati rõhutama kahepoolset suhtlust avalikkusega. Praktikas võib aga siiamaani kohata kommunikatsioonispetsialiste, kes muretsevad selle üle, kuidas viia oma sõnum sihtgrupini.

Ajaloolisele traditsioonile vaatamata sunnib polariseeruv ja propagandast tulvil avalik suhtluskeskkond professionaalseid suhtlejaid mõtlema üha enam igapäevasele suhtluseetikale. Dialoogilise kommunikatsiooni eetika annab ühe võimaliku lähenemise, kus just suhtlemise viis aitab jõustada inimeste sidusust. Olla ära kuulatud ja mõistetud on inimeste jaoks oluline. Auditooriumile ei meeldi olukorrad, kus ajakirjanik intervjueritavast n-ö üle sõidab. Kommunikatsioonijuht, kes juhilojaalselt räägib vaid inimesest, aga mitte inimesega, aitab pigem kaasa inimeste võõrandumisele organisatsioonist.

Tuginedes aastakümnete pikkusele akadeemilisele arutelule ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eetika väärtuste, lojaalsushierarhiate, põhimõtete ja mõistete üle, on Diacometi projekt välja pakkunud dialoogilise kommunikatsiooni eetika valdkonnad, väärtused ja põhimõtted. Nende eesmärk on luua normatiivne raamistik ning sõnastada suunised positiivsete tulemuste saavutamiseks ja negatiivsete (näiteks konfliktide tekkimise) vältimiseks. Need põhimõtted ei ole jäigad; kasutajad võivad neid praktika käigus ümber tõlgendada ja täiustada, eriti arvestades pidevalt muutuvat kommunikatsioonikeskkonda.

Põhimõtted on sõnastatud üldisel tasandil ning omandavad tähenduse siis, kui neid tõlgendatakse konkreetsete juhtumite kontekstis. Käesolevas brošüüris oleme koondanud lühikesed lood, mis põhinevad eri riikide praktilistel juhtumitel ja millele saab neid põhimõtteid rakendada (vt brošüüri sisekaant).

Kommunikatsioonieetika üks eripärasid on see, et põhimõtete rakendamine jääb sageli hallile alale, kus igapäevastes suhtlusolukordades on selgeid ja üheselt mõistetavaid tõlgendusi harva. Siiski on mõnel juhul hea tava rikkumised ilmsed. Sellistel juhtudel muutub otsus, kuidas reageerida, eetiliseks valikuks. Kuidas peaks reageerima ohver? Aga pealtvaataja? Kas pealtvaatajal on sekkumiseks piisavalt teavet?

Näiteks näeb mööduja, kuidas fotoajakirjanik nihutab kohale toimetatud paki maja esimesele trepiastmele, et meelitada majja peitunud elanikku piisavalt välja tulema, et teda pildistada. Inimene tuleb trepist alla pakki võtma ning reporter teeb foto. Kas pealtvaataja peaks ütleva reporterile, et selline võte on pettus? Või peaks ta kirjutama juhtunust oma blogis,

ilma ajakirjanikuga rääkimata?

Selle mängu eesmärk on algatada arutelu selliste küsimuste üle.

Laps meedias I

Käimas on haridusreform, mille kohaselt tuleb 3. klassi lõpus läbi viia standardiseeritud testid. Nende tulemuste põhjal jaotatakse õpilased järgmiseks õppeaastaks tasemepõhistesse ainerühmadesse. Muudatus on käivitanud meedias elava arutelu. Ajakirjanik Katrin otsustab käsitleda reformi laste vaatenurgast ning külastab üht väiksema sissetulekuga inimeste piirkonda, et koguda sealsete elanike arvamusi. Ta otsib kohalike koolide hoolekogudest lastevanemate kontakte ja jõuab ühe 3. klassi õpilase isa **Toomaseni**. Katrin selgitab oma eesmärgi käsitleda testidega seotud muresid õpilaste vaatenurgast ning küsida luba intervjuerida telesaate lõigu jaoks **Toomase** poega.

Mida sina Toomase asemel teeksid?

1. Kuigi laste arvamuste kuulamine on oluline, tehakse seda meedias liiga harva. Nõustaksin intervjuuga, kuid paluksin, et saaksin selle enne eetrisse minekut üle vaadata.
2. Tunnustaksin mõtet anda lastele meedias sõna, kuid paluksin ajakirjanikul võtta ühendust vanemate õpilastega, kellel on standardtestidega rohkem kogemusi.
3. Ütleksin, et kui minu laps soovib intervjuud anda, pole mul põhjust seda keelata.
4. Annaksin loa tingimusel, et ajakirjanik intervjuerib minu last koos paari tema klassikaaslasega samal ajal, ning annaksin ka teiste lastevanemate telefoninumbrid.
5. Ütleksin, et minu last võib intervjuerida ainult koos minuga, sest nii väike laps ei oska standardtestide teemal üksi rääkida.

Laps meedias II

Laura on riikliku uudisteagentuuri peatoimetaja. Käimas on reform, mille kohaselt tuleb iga kooliaasta lõpus läbi viia standardtestid, mille tulemuste järgi jaotatakse õpilased tasemerühmadesse. Muudatus on käivitanud meedias elava arutelu. Ajakirjanik Katrin soovib kajastada seda küsimust laste vaatenurgast ning külastab selleks väiksema sissetulekuga elanike piirkonda. Ta intervjuerib sel teemal üht 3. klassi õpilast tema isa loal. Kui lapselt küsitakse, kas ta teab, mis asi on riiklik standardiseeritud hindamine, vastab ta: „Jah.“ Kui küsitakse, mida ta peab oskama testi ajal teha, sõnab ta: „Ma pean tasa olema.“ Katrin küsib **Lauralt**, kas selle lõigu võib eetrisse lasta.

Mida sina Laura asemel teeksid?

1. Avalikkus vajab tõde. Intervjuu peegeldab autentselt lapse arusaama standardtestidest ning lapsevanem on oma loa andnud.
2. Laste hääl peaks standardtestide puhul olema kuuldav ning reformijatele tuleks meelde tuletada, kelle huvides seda reformi läbi viiakse.
3. Lapse vastus tõmbab tähelepanu, mis on igal juhul tähtis.
4. Soovitaksin ajakirjanikul kasutada ainult intervjuu esimest osa, sest lastekaitseorganisatsioonidele ja meediaeetikutele sellise intervjuu avalik levitamine tõenäoliselt ei meeldiks.
5. Lapse vastus võib jätta paljudele vaatajatele mulje, et ta on rumal. Ma ei lubaks ajakirjanikul seda intervjuud kasutada.

Unustatud märkmed I

Noor riigi tasandi kommunikatsioonispetsialist **Tarmo** on olnud seotud pikaajalise projektiga, mis mõjutab kohalikke kogukondi ja mis on tekitanud kasvavat vastuseisu. Ühel pinget täis koosolekul väljendab kohalik elanik Marta pahameelt selle üle, et riik tuleb jälle nende arvamust küsima. Ta meenutab sarnast kohtumist aasta tagasi, kus keegi tegi märkmeid, ning küsib, mis sellest tagasisidest siis sai. **Tarmo** taipab, et just tema oli see, kes tol korral märkmeid tegi, pidades toona saadud sisendit väärtuslikuks, kuid projekti kiire tempo tõttu olid need tal meelest läinud.

Mida sina Tarmo asemel teeksid?

1. Tunnistaksin oma viga, et olin eelmisel aastal antud tagasiside unustanud, ning selgitaksin, et kuna projekt puudutab mitut kogukonda, võib vigu ette tulla.
2. Teeksin kohaletulnutele ettepaneku selles tagasisidevoorus siiski osaleda, et suurendada tõenäosust, et kogutud arvamused seekord ka tegelikult läbi töötatakse.
3. Hoiaksin tehtud märkmetega juhtunu osas oma suu kinni.
4. Lubaksin kogukonnale, et kui nad selles tagasisidevoorus osalevad, siis käsitletakse nende sisendit kindlasti asjakohaselt.
5. Tunnistaksin oma viga, et eelmisel aastal antud tagasisidet ei töödeldud. Seejärel küsixin, kas kogukond soovib midagi varasemale tagasisidele lisada.

Unustatud märkmed II

Marta kogukonda mõjutab üks pikaajaline projekt, mis tekitab kasvavat pahameelt. Järjekordsel tulisel koosolekul pärib **Marta**, miks riik jälle nende arvamust küsib. Ta meenutab sarnast kohtumist aasta varem, kus keegi tegi märkmeid, ning küsib, mis sellest tagasisidest siis sai. Kommunikatsioonispetsialist vastab, et see sisend on töötlemisel, ja teeb ettepaneku praegust arutelu jätkata.

Mida sina Marta asemel teeksid?

1. Küsixin teavet selle kohta, kes eelmisel aastal kohal olid ja märkmeid tegid, et nad oma tegematajätmise pärast noomida saaksid.
2. Kordaksin eelmisel aastal antud tagasisidet lootuses, et seekord seda ka kuulda võetakse.
3. Oleksin ülejäänud osa arutelust vait.
4. Küsixin kommunikatsioonispetsialisti ülemuse kontaktandmeid tagamaks, et tagasisidele reageeritaks.
5. Arvan, et minu kogukonda kasutatakse kaasamise teesklemiseks. Teeksin ettepaneku arutelu lõpetada, sest kogukonna tagasisidet nagunii kuulda ei võeta.

Tõde või turvalisus? I

Ehkki noortekeskuse sotsiaaltöötaja **Villem** ei ole LGBTQ+ aruteluürituste korraldamisega otseselt seotud, on ta siiski täheldanud selliste ürituste korraldajate ja nendel osalejate kasvavat ahistamist. Ühel päeval saab ta Facebooki kaudu kutse populistliku erakonna korraldatavale protestimarsile, mis on planeeritud samale ajale LGBTQ+ üritusega. Protesti eestvedajad õhutavad vaenulikkust, mõned soovivad isegi noortekeskus maha põletada. **Villem** teavitab sellest LGBTQ+ ürituse korraldajaid, kes otsustavad oma ürituse edasi lükata, kuid ei soovi sellest meediale teada anda. Seejärel kaalub **Villem**, kas ta peaks ise ajakirjandusega ühendust võtma.

Mida sina Villemi asemel teeksid?

1. Ma ei võtaks meediaga ühendust, sest minu prioriteet on keskuse turvalisus ning juhtumi avalikuks tulek seaks selle ohtu. Küll aga võtaksin ühendust ametivõimudega.
2. Saadaksin ajakirjandusele intsidendi kohta anonüümse teate.
3. Ma ei teeks midagi, sest mina ei ole selle üritusega seotud.
4. Saadaksin ajakirjandusele intsidendi kohta anonüümse teate, kuid enne teavitaksin sellest oma kolleege.
5. Võtaksin raadiojaama intervjuus avalikult sõna populistliku erakonna ja nende korraldatava ürituse vastu.

Tõde või turvalisus? II

Üleriigilise uudisteportaali ajakirjanik **Andres** saab teada, et noortekeskus pidi populistliku erakonna ähvarduste tõttu – sealhulgas üleskutsete tõttu „kõik maha põletada“ – oma LGBTQ+ aruteluürituse teise salajasse asukohta ümber kolima. Pärast faktide kontrollimist jõuab **Andres** arusaamisele, et tegu on riiklikult tähtsa looga. Samas suhtub ta selle avaldamisse kõhklevalt, kartes, et meedia tähelepanu võib kaasa tuua veelgi rohkem ähvardusi ning seada noortekeskuse ja selle üritustel osalejad veelgi suuremasse ohtu.

Mida sina Andrese asemel teeksid?

1. Ma ei avaldaks seda lugu, kuid teavitaksin asjast ametivõime.
2. Avaldaksin loo, kuid jätaaksin välja kogu tundliku info (nimed, aja, asukohta jms).
3. Avaldaksin loo koos kõigi asjakohaste üksikasjadega.
4. Avaldaksin loo, kuid jätaaksin välja kogu tundliku info. Samuti kutuksin üles rakendama ürituse algatajate suhtes õiguskaitsemeetmeid.
5. Ma ei avaldaks seda lugu, sest osalejate ja kogukonnakeskuse turvalisus on olulisem.

Kuulus võitleja I

Sportliku vabavõitluse ringkonnas käib tuline vaidlus kuulsa võitleja võistlustele lubamise või mittelubamise üle seoses tema sooga. Harrastustreener **Joonas** käsitles algselt seda teemat spordireeglite ja õigluse vaatenurgast. Arutelu muutudes üha ideoloogilisemaks märkas ta, et kolleegid kas lükkasid võitleja täielikult tagasi või püüdsid leida tasakaalukamat aruteluviisi. Kohalik uudistekanal palub oma ringkonnas tuntud **Joonasel** küsimust kommenteerida, kuid teema polariseeriva olemuse tõttu ta kõhkleb.

Mida sina Joonase asemel teeksid?

1. Annaksin ajakirjanikule teada, et keeldun intervjuud andmast. Ma ei ole oma arvamuse avaldamiseks piisavalt pädev.
2. Nõustaksin intervjuuga ainult juhul, kui saan eelnevalt üle vaadata, kuidas minu väiteid intervjuus esitatakse.
3. Keelduksin intervjuu andmisest, sest ma ei soovi ennast selle olukorraga siduda.
4. Keelduksin intervjuust, kuid soovitaksin mõnda oma kolleegi, kellel on sarnane pädevus ja selles küsimuses kindlam seisukoht ning kes võiks olla valmis intervjuud andma.
5. Räägiksin ajakirjanikuga ja nõustaksin intervjuuga, mille käigus selgitaksin olukorda ja lükkaksin selgelt põhjendamatud väited ümber.

Kuulus võitleja II

Sportliku vabavõitluse ringkonnas käib tuline vaidlus kuulsa võitleja võistlustele lubamise või mittelubamise üle seoses tema sooga. Ajakirjanik **Kalmerile** tehakse ülesandeks hankida sel teemal intervjuu. Teades, et järjest laialdasem avalik arutelu tõstab hüppeliselt osalejate arvu, intervjuuerib **Kalmer** üht sportliku vabavõitluse harrastustreenerit, kes teeb asjakohaseid märkusi, ent tõstatab ka kriitilisi küsimusi spordiliidu ja selle vähese proaktiivsuse kohta teema käsitlemisel. Hiljem palub treener oma vastuolulisemad avaldused välja jätta.

Mida sina Kalmeri asemel teeksid?

1. Keelduksin tema avaldusi loost välja võtmast, sest pärast intervjuud peab ajakirjanikul säilima sõltumatu toimetaja autonoomia otsustada, mida intervjuust kasutada.
2. Selgitaksin intervjueeritavale, et kui keegi ei julge spordiliidu tegevust kritiseerida, kannatab selle tagajärgede all kogu valdkond.
3. Ma ei soovi, et minu allikad peaksid oma intervjuu tagajärgede tõttu kannatama. Eemaldaksin need avaldused.
4. Täpsustaksin intervjueeritavaga, mida ta soovib tagasi võtta, ja eemaldaksin need väljaütlemised.
5. Räägiksin intervjueeritavaga ja küsiksin, kas ta soovib anda uue intervjuu.

Valikuline toimetamine I

Meedia- ja kommunikatsiooniüliõpilane **Toivo** alustab praktikat riiklikus uudistetoimetuses entusiastlikult, sest saab teha erapooletut ajakirjandust. Peagi märkab ta aga, et toimetaja muudab tema lugusid enne nende avaldamist, eemaldades **Toivo** meelest objektiivsed tekstiosid ning tehes sisu ümber, sobitamaks seda toimetuse teatava hoiakuga. See tekitab **Toivos** tunde, et fookus on pigem loojutustamisel kui tõepäral. Ühel päeval näeb **Toivo** taaskord, et tema lugu on suuresti muudetud, ning hakkab mõtlema, kas öelda selle kohta midagi.

Mida sina **Toivo** asemel teeksid?

1. Teavitaksin oma ülemusi ja väljendaksin pahameelt oma loo muutmise suhtes. Küsiksin, kas selline praktika on tavapärane ja kas seda oleks võimalik vältida.
2. Paluksin, et edaspidi kaasataks minu töö toimetamisega seotud otsuste tegemisse ka teisi toimetuse liikmeid.
3. Ma ei teeks midagi, sest otsused selle kohta, mida avaldatakse, ei ole minu teha.
4. Küsiksin toimetusest selgitust, miks nad minu lugu muutsid ja kas on midagi, mida oleksin võinud paremini teha.
5. Vabandaksin isiklikult intervjuueeritava ees, kelle väljaütlemised jõudsid muudatuste tõttu tele-eetrisse moonutatud kujul.

Valikuline toimetamine II

Riikliku uudistetoimetuse toimetaja **Tiina** vastutab lugude lühendamise eest, et need mahuksid eetriaega. Uus praktikant on hakanud esitama sisukaid, kuid liiga pikki lugusid, mis vajavad tehnilist toimetamist. Ühel päeval saab **Tiina** praktikandilt e-kirja, milles ta väljendab tehtud muudatuste suhtes rahulolematust. **Tiinale** meenub, et mitut selle praktikandi lugu tuli tõesti lühendada ootamatute sündmuste tõttu, mille jaoks oli tarvis eetriaega.

Mida sina **Tiina** asemel teeksid?

1. Vastaksin, et kuigi hindan kriitikat, on see siiski põhjendamatu, kuna mul on olemas pädevus, mida praktikandil ei ole.
2. Selgitaksin, miks need muudatused tehti, ja ütleksin, et kui see selgitus ei ole vastuvõetav, peaks praktikant pöörduma oma juhendaja poole.
3. Ma ei reageeriks e-kirjale, sest see ei tulnud õige kanali, st minu juhi kaudu.
4. Kirjutaksin vastuseks selgituse, miks need muudatused tehti, ja pakuksin välja, et võiksin talle nõu anda, kuidas edaspidi lugusid kirjutada.
5. Kirjutaksin vastuse, milles kutsuksin praktikanti tema lugude toimetamise juures ise osalema.

Autori identiteet I

Kultuuriajakirjanik **Loore** postkasti jõuab hästi kirjutatud, ühiskonnakriitiline, esimeses isikus esitatud artikkel, mille autoriks on märgitud Raimondo King. Autor esitleb ennast noore intellektuaalina. Kahtlustades pseudonüümi kasutamist, kontrollib **Loore** varasemaid väljaandeid ning avastab, et selle nime all on avaldatud terve hulk artikleid. Ta toimetab loo ära ja avaldab selle ning see saab positiivset vastukaja.

Samal päeval hiljem helistab **Loorele** näitlejanna Inna, kes väidab, et Raimondo King oli teinud ka temaga veebipõhise, kuid videota intervjuu, kus ta esitas talle kummastavalt spetsiifilisi küsimusi, mis viitasid sügavale kultuuritundmisele. Samas ei saatnud Raimondo King talle artiklit enne avaldamist ülevaatamiseks, ehkki kujutas Innat oma artiklis ekstsentrilisena. **Loore** hakkab kahtlustama, et Raimondo King võib olla mitme autori ühine varjunimi.

Mida sina Loore asemel teeksid?

1. Keelduksin edaspidi Raimondo Kinga artikleid ja intervjuusid avaldamast, sest pseudonüümi kasutamine on eksitav.
2. Teeksin selle kohta blogipostituse, et Raimondo King võib olla varjunimi, mis võiks aidata avalikkusel asjakohase teabega paremini kursis olla.
3. Ma ei teeks midagi, sest tegeliku autoriga seotud küsimuste lahendamine ei ole üksikajakirjaniku ülesanne.
4. Saadaksin Raimondo Kingale tema e-posti aadressile sõnumi, et ta peaks oma põhjusi avalikkusele selgitama, sest tänasel tehisarujastul ei ole varjunimede kasutamine eetilisel vastuvõetav.
5. Tõstataksin selle teema toimetuse koosolekul, öeldes, et tehisaruga seotud ohtude tõttu peaksid kõik ajakirjanikud teadma, kes varjunime taga tegelikult on. Kui tegelik autor ei ole teada, tuleks artikkel automaatselt tagasi lükata.

Autori identiteet II

Kultuurilehe peatoimetaja **Tiit** teab, et tema teatrikriitikust vend kuulub ühte väikesesse rühmitusse, mille liikmete seas on ka üks riigiametnik ja üks kohtunik, kes kirjutavad aeg-ajalt ühise varjunime Raimondo King all ühiskonnakriitilisi artikleid. **Tiit** ei tea täpselt, kes kõik selle rühmituse kaasautorid on. Tema vend kasutab seda varjunime ka üksikautorina kirjutatud lugude puhul.

Rühmituse väitel aitab virtuaalne identiteet lugejal keskenduda ideedele, mitte autoritele. Seni on need artiklid pärvinud tunnustust nii oma sisukuse kui väljenduslikkuse poolest.

Nüüd on aga ajakirjanik Loore tõstatanud küsimuse, kas on eetiline avaldada tekste varjunimede all, teadmata, kes nende taga tegelikult on. Toimetus jagab Loore seisukohta ja ootab nüüd **Tiidu** otsust.

Mida sina Tiidu asemel teeksid?

1. Räägiksin toimetusele kõigest, mida ma selle varjunime ja selle kasutajate kohta tean. Me vastutame selle eest, mida me avaldame, ning toimetus peab teadma, kes on meie lehes ilmuvate artiklite taga.
2. Teeksin ettepaneku lubada varjunimesid juhtumipõhiselt. Ühiskonnakriitiliste artiklite puhul on sisu ja sõnum tähtsam kui autori(te) identiteet, mis võib hoopiski takistada lugejaid sisu objektiivselt hindamast.
3. Ma ei näe siin tegelikult probleemi. Varjunimede kasutamine on pikaajaline traditsioon ning meil ei ole vaja veel üht sisu ja avaldamist reguleerivat poliitikat.
4. Nõustuksin ülejäänud toimetuse liikmetega ning juurutaksin toimetuses uued rangemad varjunimede kasutamise põhimõtted.
5. Teeksin ettepaneku austada autorite soovi jääda tundmatuks. Lõppude lõpuks on see nende õigus. Selgitaksin meie seisukohta pseudonüümide osas lugejatele järgmises juhtkirjas.

Endale mittemeeldiva toote reklaamimine I

Sõlminud ühe kosmeetikabrändiga sponsorluslepingu, seisab populaarne meigivaldkonna suunamudija **Madis** silmitsi dilemmaga. Tooteid testides leiab ta, et üks toode on halvasti välja töötatud ja madala kvaliteediga – midagi sellist, mida ta ise ei kasutaks ega soovitaks ka teistele. Kohtumisel brändi esindajatega saab ta teada, et just see ebameeldiv toode on kampaania keskne element ning sellele on eraldatud suur turunduseelarve. Firma nõuab, et toode oleks tema sisus esile tõstetud, kinnitades, et see on läbinud kõik nõutud testid. Pooled lepivad kokku, et kohtuvad uuesti nädala pärast ja siis tahetakse näha ka **Madise** reklaamsisu kavandit.

Mida sina Madise asemel teeksid?

1. Tõe rääkimine ja ausus jälgijate suhtes on põhimõte, millest ma ei tagane. Ma ei saa edastada ebaausat infot.
2. Selgitaksin viisakalt, et kõigi huvides tuleks keskset toodet muuta, sest praegune minu jälgijatele ei sobiks. Nii jääb bränd minu jälgijate silmis usaldusväärseks.
3. Otsustaksin toote reklaami kaasata. Tunnistaksin, et kuigi see ei vasta ehk täielikult minu enda eelistustele, võib see mõnele teisele sobida suurepäraselt. Nii säilitaksin suhte koostööpartneriga, andes samal ajal lugejatele võimaluse ise oma arvamus kujundada.
4. Räägiksin kohtumisel ainult neist toodetest, mis mulle meeldivad. Oleksin valmis koostööd jätkama tingimusel, et võin positiivselt esile tõsta neid tooteid, mis mulle tõeliselt meeldisid, ning püüaksin leida kompromissi, et keskendume sisu loomisel just neile.
5. Oleksin valmis koostööd jätkama üksnes juhul, kui võin olla oma kogemuse osas täielikult aus. See tähendab, et tõstaksin esile need tooted, mis mulle tõeliselt meeldisid, ja oleksin aus ka selle osas, mis mulle ei sobinud.

Endale mittemeeldiva toote reklaamimine

II

Kristi on jälginud meigivaldkonna suunamudijat Madist üle kolme aasta ning on sageli ostnud ka tooteid, mida ta on soovitanud, ja tulemus on alati olnud hea. Ta usaldab teda ja võtab teda peaaegu sõbrana.

Hiljuti reklaamis Madis oma postituses üht uut meigisarja, kiites eriti üht keskset toodet. Kuigi postitus oli märgitud kui „sponsoreeritud“, ütles Madis: „See on küll koostöö, jah, aga ma nõustusin ainult sellepärast, et see toode tõesti ONGI hea.“

Usaldades tema hinnangut, tellis **Kristi** selle toote täishinnaga. Kui oli seda aga proovinud, oli ta pettunud. Tootel oli tugev odavavõitu lõhn ning kuigi see ei põhjustanud ärritust, oli seda ebameeldiv kasutada.

Mida sina Kristi asemel teeksid?

1. Kirjutaksin Madisele ja väljendaksin oma pettumust tema viimase reklaami suhtes. Paluksin, et ta edaspidi oma kampaaniad ausalt läbi kaaluks.
2. Jagaksin oma halba kogemust postituse kommentaarides ja seaksin kahtluse alla postitaja usaldusväärseuse – lootuses, et see aitab teistel paremaid valikuid teha.
3. Ma ei teeks midagi. Ma ei arva, et minu kommentaar midagi muudaks, ning ei soovi tegelda vihaste vastustega, mida see kaasa tooks.
4. Kirjutaksin Madisele privaatset, hoiatades, et fännidele see ei meeldiks, kui temast saab lihtsalt müügimees. Samas avalikku postitust ma ei teeks, sest ei taha olukorda üles kütta.
5. Mõistan, et Madis võis siiralt arvata, et see on hea toode või et tal olid kampaania raames teatud piirangud. Seetõttu otsustaksin olla vait, et mitte panna sisuloojat piinlikku olukorda.

Dokumentaalfilmi jutustamisviis I

Filmilooja **Marko** on valmis saanud dokumentaalfilmi tavainimestest, kes teevad väikesi, kuid olulisi tegusid, et inimestel oleks parem elada. Nüüd seisab **Marko** silmitsi kolleegide survega, kes leiavad, et vaataja-numbrite suurendamiseks nopitakse välja kõige dramaatilisemad lõigud. **Marko** hindab aga tavaliste elude kujutamist ega soovi ohverdada sõnumit rahalise kasu nimel. Enne filmi esmalinastamist teeb üks suur kinokett pakkumise filmi näitamiseks, kuid nõuab, et treilerid toodaksid nemad ise. **Marko** teab, et see ettevõtte on tuntud visuaalselt atraktiivsete, kuid lihtsustatud treilerite poolest.

Mida sina **Marko** asemel teeksid?

1. Keelduksin pakkumisest. Ma ei taha lasta oma filmi välja eksitava treileriga, mis võib kinokülastajaid segadusse ajada.
2. Nõustuksin pakkumisega, et võimalikult paljud inimesed tuleksid mu filmi vaatama. Kui pean selle nimel treileri osas järeleandmisi tegema, on see seda väärt.
3. Eiraksin pakkumist ja teeksin treileri ise. Pean oma filmi liiga tähtsaks, et mitte lasta teha sellele eksitav treiler.
4. Nõustuksin pakkumisega, kuid selgitaksin filmis kujutatud inimestele, et kuigi treiler lihtsustab filmi, siis nende kogemused saavad siiski autentselt levitatud.
5. Keelduksin pakkumisest, sest see oleks dokumentaalfilmis portreeritud inimeste ebaaus kujutamine.

Dokumentaalfilmi jutustamisviis II

Jane juhib tootmisfirmat, mille alt **Marko** oma dokumentaalfilmi väntab, kuid loominguliste otsuste tegemises ettevõtte juht tavaliselt ei osale. Samas peab ta aga tagama, et ettevõtte püsiks majanduslikult elujõuline. Suur kinokett teeb helde pakkumise **Marko** filmi linastamiseks, kuid soovib otsustusõigust treilerite üle. **Marko** kõhkleb, kas ta on nõus otsustusõigust käest andma, ning küsib **Janelt** nõu. **Jane** teab, et ettevõtetel on rahalisi raskusi ning pakkumise vastuvõtmine aitaks firmal vee peal püsida.

Mida sina **Jane** asemel teeksid?

1. Ütleksin **Markole**, et usaldan tema otsustusvõimet, ning jätaaksin selle tema otsustada. Ma ei räägiks talle majanduslikest raskustest, sest sellega survestaksin tema otsust.
2. Teavitaksin **Markot** ettevõtte majanduslikest raskustest, lootuses, et see ajendab teda pakkumist vastu võtma.
3. Ütleksin **Markole**, et ta peaks pakkumisega nõustuma, kui ta ei suuda pakkuda paremat lahendust, kuidas ettevõtte saaks oma maksed tasutada.
4. Teeksin ettepaneku proovida selle firmaga tingimus läbi rääkida. Võib-olla on võimalik sõlmida mingi laiendatud leping, mis võiks **Markole** isegi kasulik olla.
5. Pakuksin, et võtan otsustamise enda peale, tagades samal ajal, et kaitsen **Marko** huve. See tagaks **Markole** teatava meelerahu.

Telesaate konflikt I

Pensionil poliitikateadlane **Leena** on avalikes debattides endiselt aktiivne, seistes õiglasema poliitika eest. Olles kutsutud televisiooni otsesaa-tesse arutama poliitikat, mida ta hästi tunneb, mõistab ta peagi, et teda ei kutsutud mitte eksperdi, vaid eakate esindajana. Tundes end pigem alandatuna oma vanusele kui tunnustatuna oma pädevuse eest, tunneb **Leena** end solvatuna. Ta peab otsustama, kas viga parandada või mitte.

Mida sina **Leena** asemel teeksid?

1. Parandaksin vea, sest debati kõige olulisem element on aus suhtlemine.
2. Parandaksin vea, sest vestlus on kindlasti viljakam, kui saan avaldada oma ekspertarvamust.
3. Ma ei parandaks seda viga, sest ma ei taha otse-eetris õel näida.
4. Ma ei parandaks seda viga, sest ma ei taha õõnestada saatejuhi usaldusväärsust.
5. Parandaksin vea, sest vale sildi all kõnelemine on kuulajate jaoks eksitav.

Telesaate konflikt II

Suure teleuudistekanalil saatejuhil **Kaisal** paluti juhtida arutelu uue poliitika üle. Ta oli nõus ja valmistus selleks põhjalikult või nii ta vähemalt arvas. Saate alguses tutvustab **Kaisa** kõiki osalejaid, ent kui ta tutvustab **Leena**t eakate esindajana, kohtab ta vastuseisu. **Leena** märgib, et teda esitleti valesti, sest ta tuli saatesse eksperdina. Seejärel seab **Leena** kahtluse alla uudistekanalil usaldusväärse, öeldes: „Mul ei olnud saatesse tulles teab-mis ootusi, aga see jääb allapoole igasugust arvestust! Häbilugu!“

Mida sina **Kaisa** asemel teeksid?

1. Tunnistaksin oma viga ja vabandaksin. Samas paluksin **Leenal** saates edaspidi lugupidavam olla.
2. Parandaksin oma vea, lastes **Leenal** ise ennast tutvustada. Seejärel esitaksin küsimuse mõnele teisele osalejale, kelle vastus annaks mulle loodetavasti piisavalt aega uute küsimuste sõnastamiseks **Leena** kui „eksperdi“ jaoks.
3. Jätkaksin saadet ja ei pööraks sellele väljaütlemisele eraldi tähelepanu. Samuti annaksin toimetajale märku, et ta mõtleks välja uued küsimused, mida saaksin **Leenale** esitada.
4. Tunnistaksin, et see võis olla eksitus. Annaksin **Leenale** saates oma ekspertarvamuse jagamiseks rohkem aega.
5. Vabandaksin ja küsiksin **Leenalt**, kas oleks sobiv, kui ta räägib eksperdina eakate kogemusest.

RAAMAT 2: Juhtumid organisatsioonide esindajatele

Hea inimestevaheline dialoog tekitab enamasti meeldivaid emotsioone, sest olla kuulatud ja aruteludesse kaasatud tekitab inimestes tunde, et nad on väärtuslikud kollektiivi liikmed. Päril elus võib aga olla nii, et organisatsiooni missiooni- ja visioonipaberites küll deklareeritakse koostööd ja avatust, aga igapäevasuhtluses see ei väljendu. Selle näiteks võib tuua olukorra, kus juht kutsub koosoleku kokku, jagab ülesanded ära ja annab siis teada, et inimesed peavad hakkama nüüd koostööd tegema. Või siis toimub arenguveestlus, kus töötaja teeb ettepanekuid töökorralduse muutmiseks, juht noogutab kaasa, aga järgnevas praktikas ei taju inimene mingit muutust ega saa ka põhjendust, miks muudatust ei toimunud. Ilmselt pole inimesed sellistes (ja paljudes muudes sarnastes) olukordades mitte pahatahtlikud, vaid dialoogi puudumist lihtsalt ei märgata. Tõsi on ka see, et dialoog on pingutust ja aega nõudev tegevus.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetika printsiibid ja vihikusse kogutud juhtumid aitavad inimesel paremini märgata olukordi, kus tuleb teha eetilise otsustuse selle kohta, milline kommunikatsioonialane lahendus on antud olukorras parim.

Organisatsioonides sõltub dialoogilise kommunikatsiooni eetika suuresti juhtide avatusest, oskustest ja motivatsioonist kuulata töötajaid selliselt, et nad oleksid tõeliselt kaasatud otsustesse, mis neid puudutavad või tehakse valdkondades, kus neil on asjakohased teadmised. Sageli sõltub juhtidest ka see, kas koosolekul talutakse manipuleerivate võtete kasutamist – see tähendab, kas keegi kasutab manipulatsiooni ning koosoleku juhataja ei sekku.

Teisisõnu eeldab dialoogilise kommunikatsiooni kultuur organisatsioonides, et iga juht oleks valmis kriitilist tagasisidet vastu võtma, sest kuulamine, kaasamine ning alluvate kommunikatsiooni kaudu võimestamine nõuavad pidevat pingutust ja pühendumist.

Kodanikualgatus silmitsi eelarvamuslikkusega I

Käimasolevatest reformidest ajendatuna on **Ruthist** saanud kogukonnaaktivist, kes juhib kodanikualgatusel elutähtsa kohaliku teenuse säilitamiseks. Kuigi ta püüab hoida konstruktiivset joont, on osa liikumise pooldajaid võtnud radikaalsema hoiaku. Kohtumisele reformi läbiviijatega on kohale ilmunud ka rühm selle vastaseid. Enne kui kõnelejad jõuavad alustadagi, hakkab protestijate rühm neid välja vilistama ja neist üle karjuma.

Mida sina Ruthi asemel teeksid?

1. Korrarikumine on lubamatu. Sekkuksin ja nõuaksin, et vilistajad ja ülekarjused kohe oma lärmamise lõpetaksid. Vajadusel kutsuksin turvamehed.
2. Sekkuksin ja võtaksin sõna, kutsudes kõiki üles olema üksteise suhtes viisakad. Lubaksin, et kõik soovijad saavad järjekorras sõna.
3. Ma ei teeks midagi. See on reformi eest vastutavate inimeste mure, kuidas ka äärmuslike vaadetega inimestega toime tulla.
4. Pöörduksin reformi läbiviijate poole ja vabandaksin kogukonna liikmete pärast ning teeksin ettepaneku, et võiks viia kohtumise üle mõnda väiksemasse ruumi.
5. Vabandaksin kõigi kokkutulnute ees ning teeksin ettepaneku, et reformivastaste rühm võiks oma mured esimesena viisakal moel välja tuua.

Kodanikualgatus silmitsi eelarvamuslikkusega II

Riikliku säästupoliitika tõttu peab riigiamet selgitama, miks teatava kohaliku teenuse pakkumise lõpetamine võimaldab osutada väikelinnas kvaliteetsemat teenust. **Anna** saadetakse seda plaani tutvustama ning ta valmistab ette ettekande pealkirjaga „Kvaliteet või kättesaadavus? Riskid ja võimalused“. Vaevalt jõuab ta aga alustada, kui publik vastab vihase karjumise ja vilistamisega.

Mida sina Anna asemel teeksid?

1. Ebaviisakust ei saa sallida. Küsiks inimestelt: „Kas ma sain õigesti aru, et mind kutsuti esinema infokoosolekule või on tegemist hoopis protestikoosolekuga. Kui tegu on viimasega, siis lahkun kohe.“
2. Küsiks korraldajatelt kõva häälega, kas nad saaksid vahelehelüüdjad saalist välja saata, et kõik teised saaksid päevakavaga jätkata.
3. Pole mõtet päevakava järgi jätkata. Selgitaksin kohalolijatele mikrofonide kasutamist, et tulin rääkima ausalt teenuse tulevikust – nii sellega seotud riskidest kui ka võimalustest –, kuid kahjuks ei ole mul võimalik seda teha.
4. Esitaksin rahulikult oma ettekande ära, nii et inimesed saaksid ise otsustada, keda nad kuulavad. Kõigele vaatamata edastaksin kogu teabe, mis mul paluti edastada ja mis ma olin hoolikalt ette valmistanud.
5. Ütleksin mikrofonide kasutamist, et kuulaksin kõigepealt ära nende inimeste mured, kes edaspidi seda teenust oma naabruskonnas enam ei saaks. Paluksin korraldajal anda inimestele võimalus rääkida.

Uue juhi eksimused I

Oma ala ekspert, kuid juhtimises algaja **Peep** saab väikese seitsmeliikmelise töörühma juhiks. Ühel rühma liikmel Kerstil on ulatuslik projekti juhtimise kogemus, kuid tal on suur töökoormus ning ta ei ole käimasoleva projektiga otseselt seotud. Töörühma esimesel koosolekul mainib ta **Peebule** oma suurt töökoormust. Kui organisatsioon valmistab ette vahearuanne, ei ole **Peep** veel projekti nõuetega hästi kursis. Vahetult enne aruande esitamist avastatakse personalikuludes viga ja see parandatakse. Töörühma liikmed on pettunud ja küsivad, miks **Peep** Kerstilt abi ei küsinud.

Mida sina Peebu asemel teeksid?

1. Vabandaksin oma vea pärast ja lubaksin edaspidi Kersti asjatundlikkusega arvestada.
2. Ütleksin koosolekul töörühma liikmetele, et hakkame tegelema rühma töötajate pädevuste kaardistamise ja tööülesannete ümberjaotamisega.
3. Paluksin töötajatel edaspidi teha oma ettepanekud enne projekti alustamist.
4. Ütleksin töötajatele, et mõistan nende muresid, ja teeksin ettepaneku riputada üles teadetetahvel, kus inimesed saaksid abi küsida, mis võiks koostööd parandada.
5. Ütleksin koosolekul töörühma liikmetele, et pidasin kõige tähtsamaks kuulata Kerstit, kes oli mulle selgelt mõista andnud, et tunneb end tööga ülekoormatuna.

Uue juhi eksimused II

Oma ala ekspert, kuid juhtimises algaja Peep saab seitsmeliikmelise töörühma juhiks. Ühel rühma liikmel **Kerstil** on ulatuslik projektijuhtimise kogemus, kuid tal on suur töökoormus ning ta ei ole käimasoleva projektiga otseselt seotud. Ta annab Peebule teada, et pingeliste tähtaegade tõttu saab ta osaleda töörühma koosolekul vaid lühikest aega. **Kersti** teab, et töörühm peab varsti esitama suure projekti vahearuanne ning et Peedul ei pruugi olla selle sisuga põhjalikult tutvumiseks piisavalt aega.

Mida sina Kersti asemel teeksid?

1. Ma ei annaks kellelegi nõu enne, kui seda minult otseselt küsitakse.
2. Kuna ma kahtlustan, et vahearuandega võib tekkida probleeme, ütleksin kolleegidele, et kui nad arvavad, et vajavad minu abi, leiame viisi, kuidas nõu anda, aga kindlasti mitte viimasel minutil.
3. Kuna mina ei ole juht, on minu kohustus hoolitseda ainult selle eest, et mulle antud ülesanded saaksid korrektselt täidetud. Väldaksin lisakohustuste võtmist, sest olen läbipõlemise äärel.
4. Saadaksin pärast sissejuhatavat koosolekut Peebule e-kirja, milles väljendaksin lühidalt oma kahetsust, et pidin nii ruttu ära minema, ning lisaksin, et kui Peep soovib minu pädevusvaldkondade kohta rohkem teada, siis leiame kindlasti sobiva aja selliseks kohutumiseks.
5. Muretseksin selle pärast, et uuel juhil ei pruugi olla selle projekti jaoks piisavalt aega. Saadaksin talle pärast koosolekut e-kirja, öeldes, et mul on sarnaste projektidega kogemusi ning kui ta arvab, et vajab minu nõu, siis püüan aidata.

Riigiasutuse sõnum taunitaval ühismeediaplatvormil I

Riigiasutuse suhtekorraldusosakonna töötaja **Sten** peab viima teabe asutuse teenuste kohta noorte täiskasvanuteni. Sihtrühma meediatarbimise harjumuste uurimise tulemusena jõuab ta järeldusele, et nad veedavad suurema osa ajast ühismeediaplatvormil Y, mis on tuntud väärinfo levitamise poolest. Seepärast on ametnikel soovitatud seda kanalit riiklikus kommunikatsioonis mitte kasutada.

Mida sina Steni asemel teeksid?

1. Sotsiaalmeediakanaleid, mille puhul ei ole teada, millist teavet algoritmid filtreerivad ja kelle huve kanal teenib, tuleb vältida.
2. Riigi kehtestatud turvareeglid on olulised, kuid tähtis on ka siht-rühma teavitamine. Teeksin sõnumist meemi ja levitaksin seda võimalikult paljudes kanalites.
3. Kasutaksin seda kanalit väga lühikese sõnumi saatmiseks, et kutsuda huvilisi noori külastama täpsema teabe saamiseks asutuse veebilehte.
4. Esitaksin dilemma oma ülemusele, küsides, milline väärtus on asutuse jaoks olulisem: kas mitte kasutada kahtlasi ühismeedia-kanaleid või jõuda noorteni kõige otsemat teed pidi.
5. Minu töö on tagada, et noored suhtuksid ühismeedia kasutamisse kriitiliselt. Kirjutaksin oma moraalise valiku probleemist artikli ning levitaksin seda meedias ja asutuse veebilehel.

Riigiasutuse sõnum taunitaval ühismeediaplatvormil II

19-aastane **Oskar**, kes on suurte ühismeediaplatvormide propaganda suhtes kriitiline, on loonud hobi korras väikese koolitusprogrammi. Ta näeb, et üks riigiasutus on postitanud tema eakaaslaste seas populaarsele ühismeediakanalile Y noori puudutava reformi teemalise lühisõnumi, mis suunab kasutajaid pöörduma lisateabe saamiseks asutuse veebilehele.

Mida sina Oskari asemel teeksid?

1. Ma ei teeks midagi, sest igaühel on õigus otsustada, kus ta oma infot levitab ja milliseid kanaleid kasutab.
2. Kirjutaksin avalikku meediasse kriitilise kommentaari, et tuua kasutajatele näide selle kohta, kuidas nemad ja riigiasutused toidavad ja toetavad propagandakanaleid.
3. Ma ei teeks midagi, sest üksiku kriitiku vaated ei muuda midagi.
4. Kirjutaksin riigiasutusele kirja, milles teeksin ettepaneku, et selle asemel, et levitada oma sõnumeid kahtlases ühismeediakanalis Y, võiksid nad kasutada selleks hoopis minusuguseid noori, kellel on omaealistega lävimiseks omaette võrgustikud.
5. Ma ei teeks midagi, sest üksiku kriitiku vaated ei muuda midagi. Lisaksin selle juhtumi oma näidete kogusse, mille põhjal koostaksin suulise sõnavõtu riigiasutuse tekitatavate julgeolekuriskide kohta ja levitaksin selle videoplatvormil.

Tõe väljaütlemine võimulolijatele I

Professor Tamm, kes on juba pikka aega olnud kriitiline ülikooli kommunikatsioonikultuuri suhtes, on täheldanud mustrit, et eriarvamusi väljendavad hääled kiputakse vaigistama. Mitteametlikel koosviibimistel jagavad kolleegid ettevaatlikult oma kogemusi selle kohta, kuidas neile on mõista antud, et kriitilisi seisukohti pigem ei tasu välja öelda. Asutuses, mille eesmärk peaks olema akadeemilise vabaduse hoidmine, peab **professor Tamm** seda murettekitavaks.

Pärast seda, kui ta saab teada, et ühe häälekama kolleegi lepingut ei pikendatud, teeb **professor Tamm** teaduskonna meililisti postituse, kus ta toob välja oma mured (kedagi nimepidi nimetamata) ja teeb ettepaneku korraldada teaduskonna õppejõudude kohtumine dekaaniga. Koosoleku ajal paneb **professor Tamm** tähele, kuidas dekaan **professori** iga sõnavõtu peale järjest enam ärritub.

Mida sina professor Tamme asemel teeksid?

1. Räägiksin muredest, mille kohta ma postituse tegin. Dekaan kohustus on võtta vastu kriitikat oma juhtimise ja otsuste tegemise kohta.
2. Püüaksin suunata arutelu lahenduste poole ja leevendada dekaani vastu suunatud kriitikat.
3. Ma ei teeks midagi – dekaan on kriitika ära teeninud ja kuna ta on selles olukorras juht, on tema vastutus sellega toime tulla.
4. Olen mures selle pärast, kuidas dekaan reageerib, ja teeksin ettepaneku, et võiksime jätkata seda arutelu mõnel sobival ajal, nii et kõigil oleks võimalus maha rahuneda.
5. Olen mures sellepärast, et kui ma jätkan dekaani kritiseerimist, võib see koosolek tuua minu kolleegile negatiivseid tagajärgi. Lõpetaksin kriitika ja laseksin teistel oma seisukohti jagada.

Tõe väljaütlemine võimulolijatele II

Teaduskonna **dekaan professor Pärn** on hädas ülikoolis kasvavate pingete ja kriitikaga. Teaduskonna meililisti ilmub üksikasjalik kiri, milles juhitakse tähelepanu juhtimisvigadele ja märgitakse, et otsekohesemad töötajad riskivad oma töökoha kaotamisega. Kirja autor professor Tamm kutsub kokku teaduskonna õppejõudude koosoleku, paludes konkreetselt ka **dekaan Pärna** kohalolekut. Koosolekul löövad emotsioonid lõkkel ning **dekaan Pärn** tunneb end avalikult rünnatuna ja alandatuna.

Mida sina dekaan Pärna asemel teeksid?

1. Minu kohustus on istuda ja kuulata, mida mu kolleegidel on öelda.
2. Kuna koosolek on muutunud pingeliseks, teeksin ettepaneku lühikeseks pausiks, et pingeid maandada.
3. Ütleksin, et mul on kahju, kui nad nii tunnevad, ent pean kriitikat ebaõiglaseks ning vabandaksin, et ei saa enam kauemaks koosolekule jääda.
4. Püüaksin säilitada head nägu ja üritaksin nende muresid mõista. Küsiksin täiendavaid küsimusi, et nende muresid täpsemalt välja selgitada, ja peegeldaksin osa kriitikast tagasi.
5. Teeksin professor Tammele ettepaneku pidada väiksemas ringis kohtumine ning paluksin tal kutsuda sinna ka inimesed, kes tema teada on tõe rääkimise pärast töö kaotanud.

Lugupidamatuse avalikustamine I

Pärast keskkooli lõpetamist Eestis suundus 19-aastane **Urm**as kuueks kuuks lapsehoidjana tööle ühte Euroopa pealinna, et saada rahvusvahelist kogemust. Algaja videoblogijana jagab ta oma kanalil „**Urm**as Euroopas“ igapäevaelu hetki – nii häid kui halbu. Tema võõrustajavanemad on tema sisu jagamisest teadlikud ja on samuti mitmes videos esinenud. Ühe blogivideo filmimise ajal astuvad vanemad ärritunult tuppa, nõudes, et **Urm**as sagedamini kööki koristaks. **Urm**as ei ole kindel, kas nad märkasid, et ta parasjagu filmib.

Mida sina **Urm**ase asemel teeksid?

1. Postitaksin video ikkagi, sest mu võõrustajavanemad on teadlikud, et jagan oma ehedaid Euroopa-kogemusi ka videoblogis.
2. Muudaksin videot nii, et lisaksin sinna omapoolse selgituse olukorra kohta.
3. Postitaksin video nagu tavaliselt. Olen siin lühikest aega ja nähtavus tuleb minu tulevastele ettevõtmistele kasuks.
4. Näitaksin videot esmalt vanematele ja küsiksin, kas nad on selle avaldamisega nõus.
5. Ma ei postitaks videot, sest ma ei soovi, et mu võõrustajavanemad peaksid kogema mis tahes tagasilööke.

Lugupidamatuse avalikustamine II

24-aastane **Liisa** tegutseb vabatahtlikuna väikeses mittetulundusühingus „Kaitse lapsehoidjaid“ ning jälgib erinevaid suunamudijaid. Ta satub **Urm**ase videole, kus tema võõrustajavanemad – näiliselt filmimisest teadmata – noomivad teda köögi koristamata jätmise pärast. **Liisa**, kes seisab lapsehoidjate õiguste eest, peab tooni sobimatuks ja märgib, et koristamine ei kuulu lapsehoidja tööülesannete hulka. Kuigi **Urm**ase teised videod näivad positiivsed ja kaasahaaravad, tunneb ta, et vanemate toon **Urm**ase suhtes ületab lubatavuse piiri ja näitab lugupidamatust lapsehoidja vastu.

Mida sina **Liisa** asemel teeksid?

1. Võtaksin **Urm**asega ühendust ja selgitaksin, et vanemate käitumine on vastuvõetamatu, ning pakuksin, et võin tema nimel teavitada sellest sotsiaalhoolekannet.
2. Kirjutaksin avalikult **Urm**ase video alla, kui häiriv see video on, ning julgustaksin **Urm**ast ja teisi sellise ebaõigluse vastu välja astuma. Mainiksin ka oma vabaühendust, mis võib pakkuda abi kõigile, kes seda vajavad.
3. Kuna ma ei näe viiteid sellele, et tegu oleks süstemaatilise probleemiga, ja **Urm**as ei näi olevat selles olukorras abitu, ei teeks ma midagi.
4. Jagaksin videot oma rühma aktivistide ja kontaktisikutega, küsides nende arvamust video kohta ja seda, kas peaksime **Urm**asega ühendust võtma.
5. Kirjutaksin **Urm**asele privaatset, et uurida, kas tal on lapsehoidjate õiguste kohta küsimusi.

Autonoomia või rahastajale meeldimine I

Keskkonnaküsimustega tegeleva vabaühenduse rahastaja **Saara** osaleb järjekordsel kohtumisel, kus käsitletakse eelseisvat kliimamuutusetee-
malist kampaaniat. Kampaaniameeskonna otsustamatuse tõttu ei ole
aga ettevalmistused edenenud. Veelgi enam: **Saara** on panustanud kam-
paaniasse märkimisväärseid rahalisi vahendeid, aga tulemusi pole näha.
Tema meelest on tegu kriitilise tähtsusega küsimusega ning ta mõtleb,
kas ta peaks võtma ühendust kampaaniajuhiga, et sundida teda tagant
tulemusi näitama.

Mida sina Saara asemel teeksid?

1. Ütleksin koosolekul, et minu arvates ei ole me edasi liikunud. Kü-
siks in konkreetseid lahendusi, kuidas me võiksime kokkulepitud
eesmärgid saavutada.
2. Kliimamuutus on ühiskondliku heaolu seisukohast oluline teema.
Nõuaksin kampaaniatiimilt tempo tõstmist.
3. Pakuks in kampaaniatiimile täiendavat rahalist tasu, kui nad kohe
tulemusi saavutavad.
4. Kuna kampaaniatiim koosneb ekspertidest, tunnustaksin tiimi
nende suurepärase töö eest võimalikult paljude inimeste kaasa-
misel.
5. Räägiks in pärast koosolekut kampaaniajuhiga ja küsiks in temalt,
millist abi meeskond tulemuste saavutamiseks vajab.

Autonoomia või rahastajale meeldimine II

Luukas töötab keskkonnaküsimustega tegelevas vabaühenduses, mille
tegevuse pearõhk on suunatud kliimamuutuste teadvustamisele. Ta ju-
hib avalikku kampaaniat, millega tahetakse kaasata võimalikult palju ini-
mesi. Ajurünnakul, mille eesmärk on leida kampaaniale sobiv toon, on
meeskonnal raskusi otsustamisega, kas valida lootustandev või hirmutav
lähenemine. **Luukase** meelest ei tohiks seda otsust teha kiirustades, ent
samas ta teab, et ta peab näitama tulemusi. **Luukase** probleemid terav-
nevad, kui kampaania peamine rahastaja nõuab koheseid tulemusi ja
vihjab võimalikule lisatasule, kui **Luukas** suudab need saavutada.

Mida sina Luukase asemel teeksid?

1. Ütleks in rahastajale, et peaksime laskma loovmeeskonnal teha
oma tööd iseseisvalt ega tohiks otsusega kiirustada.
2. Minu arvates tuleks kampaaniasse kaasata rohkem inimesi. Seega
teeksin ettepaneku testida erinevaid lahendusi ning valida lõpuks
see, mis käivitab mõtestatud tegutsemise – olenemata sellest, kui
palju see aega võtab.
3. Võtaksin vastu juhtimisotsuse, mis viib projekti edasi, ning töötak-
sin pingsamalt lisatasu nimel.
4. Kuna meie vabaühendus ei saa väliste ressurssideta toimida ja
meie rahastaja on rahulolematu, esitaksin selle, mis meil praegu
olemas on, ja küsiks in, millist valikut tema eelistab.
5. Tean, et minu tiim on heade tulemuste nimel väga kõvasti tööd
teinud. Seetõttu võtaksin vajaliku lisatöö enda peale.

Solvav väljaütlemine organisatsiooni siselistis I

Uus töötaja **Allan** avastab, et määrust, mida on varem tõlgendatud liiga kitsalt, võiks mõista ka teistmoodi. Ta peab seda oluliseks ja jagab oma vaadet organisatsiooni siselistis.

Pikaajaline töötaja **Kaarel** saadab kõigile listi liikmetele vastuse, öeldes, et **Allanil** puudub sellise väite esitamiseks vajalik professionaalne taust.

Mida sina Allani asemel teeksid?

1. Kirjutaksin listi, et minu arvates peaks organisatsioonis olema tava, et kedagi isiklikult ja avalikult ei rünnata.
2. Kirjutaksin uuesti listi ja selgitaksin, et minu kiri oli mõeldud probleemile tähelepanu juhtimiseks, ning teeksin ettepaneku korraldada selle teema arutamiseks eraldi koosolek.
3. Usun, et kolleegid mõistavad, et Kaarli rünnak oli sobimatu, ning ütleksin, kasutades mina-sõnumit: „Arvan, et minu pädevuse kahtluse alla seadmine on põhjendamatu.“
4. Kirjutaksin listi sõnumi: „Tundub, et puudutasin kogemata teemat, mille suhtes inimestel on vastandlikud arvamused. Teen ettepaneku, et oleks hea, kui mina ja kõik teisedki saaksid võimaluse kuulata Kaarli kogemusi selle seaduse tõlgendamise kohta.“
5. Mõistan, et Kaarel on tõstatatud teema suhtes eriti tundlik. Seetõttu pöördusin tema poole ja paluksin, kas ta selgitaks oma reaktsiooni.

Solvav väljaütlemine organisatsiooni siselistis II

Kaarel on pikka aega töötanud valdkonnas, mis tegeleb teatava tegevusalaga seotud regulatsioonidega. Lugeses uue töötaja Allani postitust, kus ta väljendab arvamust, et üht määrust on seni tõlgendatud liiga kitsalt, arvab **Kaarel**, et Allani tõlgendus on pealiskaudne ja seetõttu ekslik. Ta vastab listis avalikult, väites, et Allan pole selliste väidete esitamiseks pädev. Pärast seda helistab **Kaarli** üks tema kolleeg, kes ütleb, et tema kommentaar oli ebaproportsionaalne isiklik rünnak.

Mida sina Kaarli asemel teeksid?

1. Ma mõistan, et Allan koges seda rünnakuna, ja vabandan tema ees listis.
2. Ma mõistan, et Allan võis tunda end rünnatuna, ning saadaksin listi selgitava kirja, tuues välja, kuidas peaks meie valdkonnas uute tõlgendusteni jõudma.
3. Jääksin oma seisukoha juurde: Allan ei ole selles valdkonnas pädev ja tema kiri seadis kahtluse alla senise töö.
4. Kuigi ma tunnen endiselt, et minu asjatundlikkust rünnati, võtaksin arvesse ka kolleegi vaatenurka. Teeksin listi kaudu ettepaneku paluda Allanil täpsemalt selgitada, millel tema tõlgendus põhineb.
5. Ma mõistan, et Allan võis haiget saada, mistõttu küsiks inemalt, kuidas tema olukorda tajus.

Eestkoste koorem I

Erivajadustega inimeste katusorganisatsioon on edukalt seisnud oma sihtrühma õiguste eest ning katusorganisatsiooni esindajad on nüüdsest kaasatud kõigisse asjakohastesse poliitikaaruteludesse ja dokumentide ülevaatamistesse.

Nüüd täheldab katusorganisatsiooni kaastöötaja **Aarne** kasvavat hulka pöördumisi: küsitakse arvamusi, kutsutakse osalema aruteludes, korraldatakse ümarlaudu ning palutakse kommenteerida eelnõusid.

Aarne saab valitsuse nõunikult järjekordse kiire palve vaadata veel enne jõule üle üks poliitiliselt tundlik eelnõu. **Aarne** mõistab, et sellega saaks hakkama ainult üks meeskonna liige – Mirko, aga tema on juba läbipõlemise äärel. Samas on eelnõu erivajadustega inimeste jaoks äärmiselt tähtis.

Mida sina Aarne asemel teeksid?

1. Selgitaksin, et kuigi me mõistame täielikult teema olulisust, ei ole meil hetkel võimalik tagada sellist kvaliteeti, mida see küsimus väärrib.
2. Kaasaksin Mirko otsuse tegemisse ning teeksin ettepaneku minna tööga edasi ainult juhul, kui tema heaolu sellest ohtu ei satu.
3. Kuna see ülesanne võiks meie positsiooni tugevdada, paluksin Mirkol teha veel see viimane pingutus ning lubaksin, et tema vaev saab hiljem hüvitatud või tunnustatud.
4. Küsiksin meeskonnalt, kas keegi saaks Mirkot aidata või võtta osa tööst enda peale ja anda omalt poolt kas või väikenegi panus.
5. Kuna see eelnõu on väga oluline, paluksin Mirkol see läbi vaadata ning aitaksin teda ise igal võimalikul moel. Inimesed, kelle eest me seisame, vajavad, et oleksime võimalikult valvsad – isegi kui see tähendab asja nimel oma tervise ohverdamist.

Eestkoste koorem II

Mirko töötab erivajadustega inimeste katusorganisatsioonis ja viimased kuud on tal olnud väga pingelised. Ta vajab hädasti puhkust, kuid vahe-tult enne pühi palub tema tiimijuht Aarne tal vaadata üle ministeeriumist saabunud uus eelnõu, millele tuleb veel enne puhkust tagasiside anda.

Aarne pisendab ülesannet, öeldes, et see pole kuigi suur töö ning et **Mirko** oskab keerulisi ideid hästi lahti seletada. **Mirko** teab aga, et dokument on mahukas ja nõudlik ning eeldab mitmepäevast pingsat tööd.

Ta on kahevahel: nõustumine tähendaks loobumist puhkusest ja perega veedetud ajast, samas kui keeldumine võiks jätta mulje, et ta on ükskõik- ne teema suhtes, mis on talle tegelikult ülimalt tähtis.

Mida sina Mirko asemel teeksid?

1. Isegi kui see on mulle isiklikult ebamugav või aeganõudev, tunnek- sin end moraalselt kohustatuna dokumenti kommenteerima, sest haavatavate inimeste õiguste kaitsmine on osa minu ametikohus- tustest.
2. Võtaksin töö ette, sest usun, et isegi minu oma aja arvelt võib minu panus eelnõu kvaliteeti oluliselt parandada.
3. Keelduksin viisakalt, selgitades, et olen praegu läbipõlemise äärel ja vajan puhkust. Usun, et oma vaimse ja füüsilise tervise eest hoolitsemine praegu võimaldab mul panustada tõhusamalt tulevi- kus.
4. Püüaksin leida kompromissi, pakkudes Aarnele, et kommenteerin ainult dokumendi kõige olulisemaid osi, aga mitte kogu teksti. Sel moel saan anda oma sisulise panuse, jätmata samas oma pere täielikult tahaplaanile.
5. Ma annan endale aru, et olen panustanud oma töösse väga palju energiat ja nüüd vajab minu pere, et oleksin päriselt kohal. Ma ei võtaks seda ülesannet vastu, sest minu prioriteet on hoolida oma kõige lähedasematest.

Pinged koosolekul I

Martin taipab viieminutilise hilinemisega, et tema projektikoosolek on juba alanud. Ta astub vaikselt sisse ja asub jälgima Eve ettekannet, mis on tema jaoks väärt kuulamist, sest tal pole olnud aega uue projektiga põhjalikult tutvuda. Kui Eve on jõudmas kokkuvõtte juurde, katkestab teda koosoleku moderaator **Ülle**, öeldes, et inimestele on vaja konkreetseid tegevusjuhiseid. Seejärel selgitab **Ülle** oma nägemust töövoogudest, millega tuleb kiiresti alustada. Eve on vahelesegamisest nähtavalt häiritud ja küsib, kes parasjagu esineb. **Martinile** tundub, et pinged on ruumis kasvamas.

Mida sina Martini asemel teeksid?

1. Usun, et organisatsioonis peaks valitsema vastastikku austav suhtluskultuur. Seega paluksin sõna ja ütleksin, et koosolekutel tuleb üksteise suhtes olla viisakas.
2. Paluksin sõna ja ütleksin, et Eve ettekanne andis projektist vajaliku ülevaate, kuid kas Eve saaks nüüd öelda, mida inimesed peavad tegema hakkama.
3. Ma ei teeks midagi, sest olen juba niigi ajaliselt ja vaimselt ülekoormatud ja nagunii pean hiljem täpsemalt välja selgitama, millised minu ülesanded on.
4. Paluksin **Üllel** lasta Evel lõpetada ning saata töötajatele töövoogusid puudutavad nägemused pärast koosolekut kirjalikult, sest koosoleku lõpuni ei ole enam piisavalt aega sisukaks aruteluks.
5. Mulle tundub, et **Ülle** oli Eve suhtes põhjendamatult agressiivne. Läheksin pärast koosolekut Eve juurde ja ütleksin, et tema ettekanne oli hea ja küllap me pärastpoole jõuame ka tööülesannetest rääkida.

Pinged koosolekul II

Projektijuht ja koosoleku moderaator - alustab koosolekut selle eesmärgi sõnastamisest: 45 minuti jooksul tuleb leppida kokku igaühe konkreetsed ülesanded. Eve, kes on selle töövaldkonna eest vastutav, tutvustab projekti üldisi eesmärke. Pärast 35-minutilist esitlust on ta valmis tegema kokkuvõtet, kui küsimusi ei ole. Ajasurvet tundes katkestab teda **Ülle**, et küsida tiimiliikmetele konkreetseid tegevusjuhiseid. Seejärel tutvustab ta oma nägemust kiiresti tähelepanu nõudvatest töövoogudest. Eve on sellest nähtavalt ärritunud ja küsib, kes parasjagu esineb. **Ülle** kuvab koosoleku ruumi suurele ekraanile hoopis oma arvuti pildi. Eve sõnab vihaselt, et ta lõpetaks vahelesegamise. Koosolekule hilinenud **Martin** märgib, et kuvavahetus oli ebaviisakas ja Evele ei antud võimalust rahulikult rääkida.

Mida sina Ülle asemel teeksid?

1. Ütleksin, et minu jaoks tähendab viisakus inimeste aja austamist ehk antud juhul seda, et koosolekule tulnud inimesed peavad saama lubatud vastused.
2. Ütleksin, et projekti vajadusi ja ajaraami arvestades peame ülesannete jaotuses kohe kokku leppima ja aruteluks on vähe aega.
3. Kaitseksin end **Martini** süüdistuse vastu, mida pean sobimatuks, arvestades et **Martin** hilines koosolekule ega kuulnud, et selle eesmärk on saada ülevaade inimeste ülesannetest. Moderaatorina on minu kohustus tagada, et need eesmärgid saavutataks.
4. Ütleksin, et mul on kahju, kui minu sekkumine ebaviisakana mõjus, ja teeksin ettepaneku, et kuulaksime nüüd osalejate küsimusi.
5. Vabandaksin ja ütleksin, et minu eesmärk oli Evet tema ülesandes toetada. Teeksin ettepaneku, et mina ja Eve jääksime koosolekule veidi kauemaks ning arutaksime omavahel, mis meie vahel juhtus.

RAAMAT 3: Juhtumid kõrgkooliperele

Akadeemiline teadmus põhineb suuresti dialoogil. Vaba, lugupidav, aus, analüütiline ja kriitiline arutlus on akadeemilise teadmuse loomise ja akadeemilise hariduse eeltingimus. Tänapäeva ülikoolid on siiski sellest akadeemilisest ideaalist kaugenenud, sest sotsiaalse aja kiirenemine ja ülikoolide rahastamismudelid on loonud olukorra, kus ideede ja teadustulemuste kiire publitseerimine on aeganõudvast arutelust kasulikum. Tõsi, generatiivse tehisintellekti leviku tulemusena on tõenäoline, et õppejõu ja üliõpilase vahelise dialoogi pidamise vajadus kasvab, kuid on raske prognoosida, mis vormid see võtab.

Kõrgkoolid on omapärane suhtluskeskkond – ühelt poolt kehtib hierarhiline struktuur (nt nooremlektor, lektor, kaasprofessor, professor), teisalt, nagu öeldud, toimib akadeemiline õppimine ja arutlus kõige paremini dialoogi tingimustes, kus neil, kel rohkem võimu, lasub kohustus võimes-tada vähema võimuga inimesi. Seetõttu on dialoogilise suhtluse eetika kõrghariduskultuuri osa, kuid kõrghariduses osalevate inimeste ülesan-deks on seda mõtestada ja igapäevaselt ellu viia.

Sellesse kõrgkoolidele suunatud kommunikatsioonieetiliste narratiivide kogusse on konstrueeritud mitmesugused suhtlusolukorrad erinevate osapoolte perspektiivist – olgu nendeks õppejõud ja üliõpilane, ülemus ja alluv või üliõpilane ja üliõpilane. Mõned juhtumid puudutavad akadeemilise vabaduse ja tundlike teemade piire, mõned on otseselt seotud auditooriumis ettetulevate olukordadega.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetikal on puutumused teaduseetikaga. Näiteks keelab see kingitud autorsuse: autoriks nimetamise positsiooni või teene vastu, mitte reaalse panuse eest artiklisse. Kui aga hea kolleeg lisab sõbralike suhete hoidmiseks või konfliktide vältimiseks autorite nimekirja inimese nime, kelle panus artiklisse on vaid rahastuse hankimine, tuleb teha kommunikatsioonieetiline valik. Kas ja kuidas öelda sellele kolleegile, et ta on rikkunud teaduseetika printsiipi? Olla pigem vait, et mitte rikkuda suhteid? Või anda vihje teaduseetikast järgivale kogule?

Puutumusi on ka hea õpetamise ja õppimise tavadega. Näiteks on taga-

siside andmine ja saamine nii õpetamis- ja õppimis- kui kommunikatsioonieetikat puudutav valdkond. Traditsiooniliselt on tagasiside anonüümne, sest eesmärk on anda üliõpilastele kriitiliste seisukohtade väljendamisel võimalikult suur turvatunne. Mis juhtub aga siis, kui üliõpilane seda õigust kuritarvitab, esitades oma tagasisides õppejõu kohta solvavaid avaldusi või valeväiteid? Näiteks kirjutab, et õppejõud hilines pidevalt, ehkki tegelikkuses hilines õppejõud ainult ühel korral ja ka siis vaid õige pisut. Dialoogilise kommunikatsiooni eetika üks väärtustest on võrdväarsus suhtluses. Rakendades nimetatud väärtust tagasiside süsteemi hindamisel, saab küsida: kas süsteem annab üliõpilastele ja õppejõududele võrdväarse vastutuse tagamaks, et öeldu/kirjutatu on tõene, inimväärikust ja dialoogi toetav?

Siinsete narratiivide üks eesmärk ongi kutsuda mängijaid mõtlema, kus on tegemist hea teaduse või hea õpetamise tavadega ning kust algab kommunikatsioonieetika.

Piinlik küsimus I

Ragnar osaleb kursusel, kus tudengid peavad kirjutama essee ja seejärel arutama üksteise töid. Tänu oma töökogemusele on **Ragnar** teemaga paremini kursis kui tema kaasõppurid. Ta täheldab, et enamik kaasüliõpilaste küsimusi on ebamäärased ja liialt toetavad – isegi siis, kui essees on selgeid puudusi. Näiteks lausub üks tudeng: „Sa oled kõik olulise välja toonud, aga mis on sinu arvates peamine sõnum?“ **Ragnar** ei ole sellega nõus, sest tema arvates on essees mõned põhimõisted segamini aetud.

Mida sina Ragnari asemel teeksid?

1. Lähtuksin põhimõttest, et vead ei aita kedagi. Juhiksin neile rahulikult tähelepanu ja selgitaksin, kuidas neid oleks võimalik parandada.
2. Lähtuksin õppejõu seatud ülesandest ja esitaksin oma kriitika nii viisi, et minu küsimus sisaldab juba võimalikku õiget vastust.
3. Ma mõistan, et enamik kaasüliõpilasi pole ülesandesse süvenenud, aga ma ei osutaks nende vigadele, sest see on õppejõu ülesanne. Kiidaksin kõiki ettekandjaid mõne detaili eest, millele nad on rohkem tähelepanu pööranud.
4. Minu roll sellel seminaril ei ole demonstreerida kaasüliõpilastele oma erialast pädevust, aga ma esitaksin täpsustavaid küsimusi, vältides samas kriitikat. Alustaksin oma küsimusi sõnastusega: „Kas ma saan õigesti aru, et ...?“
5. Kuna minu küsimused võivad panna ettekandja piinlikku olukorda, kus nad ei pruugi osata vastata, küsiksin vaid mõned küsimused enesekindlamatelt tudengitelt.

Piinlik küsimus II

Õppejõud **Aune** annab tudengitele ülesande kirjutada lühike essee teemal X ning palub teistel esitada esseede kohta täpsustavaid ja kriitilisi küsimusi. Mõlemad tegevused lähevad hindamisele. Ta on teadlik sellest, et see on keeruline ülesanne, eriti kuna tudengitele tihtipeale ei meeldi kaaslasid kritiseerida. Samuti teab **Aune**, et Ragnaril, kes tunneb teemat X hästi, on selge eelis.

Mida sina Aune asemel teeksid?

1. Annaksin kohe iga küsimuse kohta tagasisidet ja punkte. Samuti märgiksin, et see, kes õpib kursuse lõpuks paremaid küsimusi esitama, saab küsimuste esitamise eest kõrgema hinde.
2. Seminari alguses määraksin kindlaks küsimuste esitamise järjekorra, pannes Ragnari esimeseks. Loodan, et Ragnar seab sel moel heade küsimuste malli ette.
3. Mõnel inimesel on elus eeliseid. Viiksin seminari läbi kavakohaselt ja hindaksin tudengeid vastavalt nende sooritusele.
4. Ärgitaksin tudengeid esitama koos tunnustusega ka kriitikat, lisades samas, et tunnustus peab olema põhjendatud. Põhjendamatu tunnustuse eest saab küsija miinuspunkte.
5. Annaksin rohkem sõna üliõpilastele, kes on teemaga aktiivselt tegelema. Neile tudengitele, kes pelgavad kriitilisi küsimusi esitada, pakuksin võimalust saata need mulle e-posti teel ja hindaksin neid eraldi.

Loeng tundlikul teemal I

Jaanika on ülikooli soouuringute lektor. Ta on täheldanud, et nii akadeemilises kui avalikus diskursuses kohtab järjest sagedamini traditsioonilisi vaateid sooküsimustele. Ühes oma loengus laseb **Jaanika** end veidi liialt kaasa haarata ning annab polariseeriva teema kohta isikliku ja emotsionaalse hinnangu. Hiljem saadab üks **Jaanika** kolleeg talle kuvatõmmised arutelust, mida **Jaanika** tudengid sotsiaalmeedias tema tundepurske üle peavad.

Mida sina Jaanika asemel teeksid?

1. Järgmises loengus ütleksin tudengitele, et minu esitatud vaade on minu isiklik arvamus ning nad on teretulnud seda minuga arutama. Samas, kui nad minuga ei nõustu, peaksid nad olema valmis seda ka välja ütlema.
2. Järgmises loengus vabandaksin oma tundepurske pärast ja selgitaksin oma seisukohti põhjalikumalt.
3. Ma ei teeks midagi ja jätkaksin loengute pidamist nii, nagu õigeks pean.
4. Looksin arutelufoorumi, kus tudengid saaksid anonüümselt oma arvamusi ja ideid väljendada, mida saaksin kasutada oma loengute parandamiseks.
5. Ma ei teeks midagi, et mitte oma kolleegi paljastada.

Loeng tundlikul teemal II

Rainer on Jaanika kolleeg. Tal on mõned sõbrad, kes osalevad Jaanika loengus, ning tänu neile on **Raineril** ligipääs tudengite erinevatele sotsiaalmeediagruppidele. Ühel päeval näeb **Rainer**, et Jaanika kursuse tudengid arutavad ühismeedias Jaanika emotsionaalse väljaütlemise üle loengu ajal. Kuigi mõned tudengid kaitsevad Jaanika käitumist, peab enamik seda ebaprofessionaalseks. Kaks üliõpilast kirjutavad, et Jaanika on hüsteerik ja ärakeeranud feminist.

Mida sina Raineri asemel teeksid?

1. Kirjutaksin grupivestlusesse, et solvamine võib kaasa tuua õiguslikke tagajärgi. Ma ei saadaks Jaanikale vestluse kuvatõmmiseid, et kaitsta tudengite privaatsust, aga ikkagi teavitaksin Jaanikat sellise arutelu toimumisest.
2. Räägiksin Jaanikaga sellest, millist vastukaja tema isiklik arvamus leidis, ning mõtleksin koos temaga, millised võiksid olla variandid olukorrast välja tulemiseks. Vajaduse korral näitaksin Jaanikale ka ühismeediaarutelu.
3. Ma ei teeks midagi, sest mind see teema ei puuduta.
4. Räägiksin Jaanikaga sellest, millist vastukaja tema isiklik arvamus leidis, paljastamata seejuures tudengeid, ning pakuksin välja, et võiksin talle nõu anda, kuidas edaspidi sellist isikliku arvamuse väljaütlemist loengutes vältida, kuivõrd see osasid tudengeid ärritas.
5. Kirjutaksin grupivestlusesse sõnumi, milles kaitseksin Jaanikat solvavate kommentaaride eest. Jagaksin grupiarutelu kuvatõmmiseid ka Jaanikaga, et ta oleks toimuvast teadlik.

Sõber saadab kuulsatele inimestele ebatsensuurseid sõnumeid I

Endisest õpetajast pensionär **Maret** kasutab sotsiaalmeediat sõpradega suhtlemiseks. Mõned tema pensionäridest sõbrad on aga hakanud väljendama veebis radikaalsemat laadi mõtteid. **Mareti** arvates on see muutus seotud sotsiaalmeedia mõjuga. Ühel päeval märkab ta, et tema sõbranna Leida, kes on ka vanaema, kommenteerib aktiivselt ühe ühismeedias jagatud uudise all, saates tuntud poliitikule ebatsensuurseid väljendeid sisaldavaid sõnumeid.

Mida sina Mareti asemel teeksid?

1. Vastaksin Leida kommentaaridele avalikult, juhtides tähelepanu sellele, et sellised isiklikud arvamused ei ole uudisepostituse juures kohased.
2. Vastaksin Leida kommentaaridele avalikult, juhtides tähelepanu sellele, et tema postitused on nähtavad ka tema lastelastele.
3. Ma ei reageeriks postitusele, sest mind see teema ei puuduta.
4. Kuigi pean neid kommentaare solvavaks, ei taha ma oma sõbraga vaielda. Teataksin sellest sotsiaalmeediaplatvormile, lootes, et nad kutsuvad ta korrale.
5. Saadaksin Leidale privaatsõnumi, soovitades tal kaaluda need sõnumid kustutada, muidu ta võib hiljem nende postitamist kahetseda.

Sõber saadab kuulsatele inimestele ebatsensuurseid sõnumeid II

Pensionär **Leida**, kes on alles värske sotsiaalmeedia kasutaja, on hakanud jälgima poliitilist sisu, mida ta peab usaldusväärseks ja mis on tema vaateid mõjutanud. Ühel päeval silmab ta postitust, kus kiidetakse poliitikut, keda **Leida** peab korrumpeerunuks. Pahameelest ajendatuna kommenteerib ta postitust, kasutades solvavaid väljendeid. Hiljem kritiseerib tema sõbranna Maret teda selle eest avalikult.

Mida sina Leida asemel teeksid?

1. Vastaksin Mareti kriitikale avalikult, viidates oma õigusele oma arvamust avaldada.
2. Vastaksin Mareti kriitikale avalikult, tehes ettepaneku arutada meie erimeelsusi privaatselt.
3. Vastaksin Mareti kriitikale avalikult, kaitstes oma seisukohta asjakohastele allikatele viidates.
4. Kirjutaksin Maretile privaatsõnumi, tehes ettepaneku kustutada meie mõlema kommentaarid.
5. Aktsepteeriksin oma sõbranna Mareti teistsugust arvamust, kuigi pean teda valesti informeerituks.

Intellektuaali avalik roll I

Lennart on noor teadlane, kes uurib põlisrahvaste kogukondi ökoloogiliselt tundlikus piirkonnas. Tema uurimistulemused näitavad, et kavandatav riigi toetatud tööstusprojekt kahjustaks elurikkust ja häiriks kohalike inimeste elu. Ta kulutas palju aega, et koostada ministriumile selle kohta põhjalik analüüs. Vastuseks saab ta ministriumi suhtekorraldusosakonnalt pika tänukirja. Siiski tundub **Lennartile**, et tema muresid ei ole tegelikult arvesse võetud ning projektiga minnakse endiselt edasi.

Mida sina Lennarti asemel teeksid?

1. Avaldaksin selle info oma ühismeediaprofiilil, et seda laiemalt levitada.
2. See info tuleb avalikustada, mistõttu pöördusin oma materjalide ja ministriumi kirjaga mõne lugupeetud ajakirjaniku poole.
3. Ma tegin, mis suutsin. Kui nemad otsustavad teaduslikke fakte eirata, ei saa ma enam midagi teha.
4. Koostaksin ministriumi suhtekorraldusosakonnale uue, veel põhjalikuma vastuse eesmärgiga veenda neid rohkem meetmeid rakendama.
5. Saadaksin oma info põlisrahva kogukonna juhtidele, et nad saaksid ise ministriumile sellekohase kirja koostada.

Intellektuaali avalik roll II

Ministriumi suhtekorraldusspetsialisti **Markuse** hallata on suur infovoog, mis on tekkinud seoses kavandatava tööstusprojektiga piirkonnas, kus elab põlisrahva kogukond. Ta satub põhjalikule ja hästi argumenteeritud analüüsile, mis on märksa parem kui varasemad, ning jagab seda asjaomaste ametnike ning ka ministriga. Pärast põgusat pilgu pealeviskamist sõnab minister, et poliitiline otsus on juba tehtud ja enam pole midagi arutada.

Mida sina Markuse asemel teeksid?

1. Leian, et avalikkus peab sellest analüüsist teadma, mistõttu saadaksin selle oma sõbrale, kes töötab ajakirjanduses.
2. Jagaksin analüüsi ministri nõunikega, et nad oleksid sellest küsimusest teadlikud.
3. Kui minister on oma otsuse teinud, pole mul enam suurt midagi peale hakata. Jätaksin teema sinnapaika.
4. Püüaksin veenda ministrit seda infot arvesse võtma, sest vajadusel saab otsuseid ka muuta.
5. Saadaksin analüüsi saatnud inimesele ametliku tänukirja, tunnustades teda tehtud töö eest.

Kes vastutab teavitamise eest? I

Kui **Elina** alustas ülikooliõpinguid, valis ta kõik kohustuslikud kursused ning lisaks vabaainena ka prantsuse keele lihtsalt sellepärast, et grupis oli vabu kohti. Hiljem mainis tema sõbranna Monika, et oli liitunud eksperimentaalse tulevikutehnoloogiate kursusega, mis oli avatud kõigile, aga mille toimumisest üliõpilased eriti ei teadnud. **Elina** taipas, et ta polnud sellistest võimalustest kuulnudki ega teadnud, kust nende kohta teavet saada.

Mida sina Elina asemel teeksid?

1. Pöördusin õppekoordinaatori poole, paludes otsesõnu, et edaspidi hoitaks mind tulevaste õpivõimalustega kursis, sest see on ju tema ülesanne.
2. Pöördusin õppekoordinaatori poole, küsides, millised on minu võimalused leida endale sobivaid ja huvitavaid vabaaineid.
3. Esitaksin üliõpilasesindusele kaebuse vabaaineid puudutava info vähesuse kohta.
4. Pöördusin õppejõu poole ja küsiks kursuse kohta ning uuriksin, kas on võimalik sellega veel hilinemisega liituda.
5. Lepiksin sellega, et jäin huvitavast kursusest ilma, seda enam et minu tunniplaan on niigi juba täis.

Kes vastutab teavitamise eest? II

Arenevate tehnoloogiate uurija **Ants** avab tudengitele vabaainekursuse, et testida ühe projekti materjale. Ajapuuduse tõttu jõuab ta jagada selle kohta infot ainult õppekavajuhil Ailiga, kes lisab selle teaduskonna uudiskirja. Pärast kursuse algust soovivad paljud tudengid sellega hilinemisega liituda, pidades kursust huvitavaks. **Ants** tunneb end ülekoormatuna, sest kursus oli planeeritud vaid väikesele rühmale ja huvi on suurem kui rühmas kohti.

Mida sina Antsu asemel teeksid?

1. Lähtuksin põhimõttest „kes ees, see mees“, ehk võtaksin vastu vaid need tudengid, kes minuga esimestena ühendust võtsid, kuni kohad on täis.
2. Teeksin juurde mõned lisakohad, isegi kui see tähendab suuremat töökoormust, sest nii on õpe kõige tulemuslikum ja võimaldab materjale võimalikult hästi ära kasutada.
3. Jätaksin endale meelde, et selline huvi on olemas, aga et säilitada oma vaimne selgus ja töökoormust mitte juurde võtta, ei suurendaks ma praegu vastuvõttu.
4. Peaksin nõu akadeemilise meeskonnaga, et leida ühine lahendus – võib-olla näiteks avada kursusest avatud ligipääsuga veebiversioon.
5. Vastaksin igale üliõpilasele isiklikult, tänaksin neid ülesnäidatud huvi eest ning annaksin teada, et plaanin seda kursust uuesti pakuda ja hoian neid edaspidi asjaga kursis.

Arutelu käigus vaidlusse astumine I

Ülikoolitudeng **Jürgen** tunneb üha suuremat huvi poliitiliste ja ühiskondlike debattide vastu. Ta väärtustab avatud arutelu, kuid tihtipeale satub lõpuks pingelistesse vaidlustesse, eriti sellistel tundlikel teemadel nagu keskkonna- või sooküsimused. Ta on aru saanud, et mõned teemad on ühiskonnas vastuvõetavamad kui teised.

Ühel õhtul sõpradega väljas olles on **Jürgen** täis indu, et rääkida hiljutistest keskkonnauudistest. Seltskonnaga liitub aga ka Lemmo, kes eelmisel korral **Jürgeniga** vaieldes lausa vihastas. Vestluse edenedes palutakse **Jürgenil** jagada oma seisukohta.

Mida sina Jürgeni asemel teeksid?

1. Ütleksin välja kõik, mida ma mõtlen. Sõnavabadus on sisuka arutelu alus.
2. Kuigi pean erinevaid arvamusi oluliseks, kõhkleksin, kas maksab ikka kõik välja öelda. Jagaksin vaid osa oma arvamusel, et vestlus saaks jätkuda.
3. Ma ei tsenseeriks ennast sellepärast, et Lemmole minu seisukohad ei meeldi. Ta võib ära minna, kui tahab.
4. Ma ei avaldaks oma tegelikku arvamust, vaid nõustuksin sellega, mis on juba öeldud.
5. Pöörduksin Lemmo poole ja küsiksin, milline on tema arvamus selles küsimuses.

Arutelu käigus vaidlusse astumine II

Lemmo õpib kõrgkoolis, kuid pole kindel, kas ta on valinud õige eriala. Mõningad tema kaasüliõpilaste arutelud on tema arvates liiga keerukad ja pingestavad. Kuigi ta tahab elu nautida, loodab ta samas omandada eriala, mis annaks kindla töökoha.

Teiste seas kuulub tema sõpruskonda ka Jürgen, kellele meeldivad süvitsiminevad arutelud ühiskondlikel ja keskkonnateemadel – teemadel, mida **Lemmo** peab kurnavaks. Ükskord leidis nende vahel aset tuline vaidlus, kus **Lemmo** ärritus ja reageeris nähvavalt.

Sedapuhku trehvb **Lemmo** taas kord selle seltskonnaga just hetkel, mil Jürgenil palutakse avaldada oma arvamust ühes keskkonnaküsimuses. Jürgen kõhkleb, kas ta soovib vastata.

Mida sina Lemmo asemel teeksid?

1. Jürgenil on õigus avaldada oma arvamust. Vabandaksin Jürgenile oma reageerimise pärast eelmisel korral ning lahkuksin, tuues seltskonnale vabanduseks, et see teema ei paku mulle huvi.
2. Püüaksin seekord Jürgenit toetada ja jääda arutelu rahulikuks, et hoida seltskonnas rahulikku õhkkonda.
3. Küsiksin seltskonnalt, kas me võiksime vahetada teemat, sest see teema on minu jaoks ebamugav.
4. Tunnistaksin meievahelist pinget ja laseksin Jürgenil oma jutu lõpuni rääkida, enne kui esitaksin rahulikult oma seisukoha.
5. Innustaksin Jürgenit oma mõtteid jagama ja näitaksin, et me kogu grupina väärtustame tema arvamust.

Rühmatöö dilemma I

Siiri osaleb kommunikatsioonikursusel, mille lõputööks on rühmaprojekt, kus tuleb analüüsida üht juhtumit avaliku kommunikatsiooni eetika vaatevinklist. Ta on ühes rühmas Kalle ja Anneliga, keda ta vaevu tunneb. **Siiri** võtab juhtimise enda kätte ja teeb suurema osa kirjatööst. Kallet näeb ta protsessi käigus harva, samas kui Anneli annab suurema osa sisendist. Projekti esitamisel peavad nad märkima ka seda, kui suur oli iga rühmaliikme panus. Kalle väidab, et ta osales kõigis tegevustes. **Siiri** kõhkleb, mida kirjutada, aga Anneli kinnitab Kalle osalust, selgitades, et ta puudus kohtumistelt perekondlikel põhjustel.

Mida sina **Siiri** asemel teeksid?

1. Paneksin panused kirja nii, nagu mina seda nägin: et Kalle ja Anneli töötasid koos, ehkki mina Kallet osalemas ei näinud.
2. Teeksin õppejõule ettepaneku muuta kursusetöö formaati, nii et mõni üliõpilane ei saaks rühmatööd enda kasuks ära kasutada.
3. Tooksin välja iseenda panuse ja paluksin teistel kirjutada ise, mida nad oma arvates projekti heaks tegid.
4. Paneksin kirja selle, mida Kalle ja Anneli mulle ütlesid. Olenemata sellest, kas ma usun neid või mitte, on see ikkagi rühmatöö ja ma ei taha meie suhteid rikkuda.
5. Võtaksin arvesse, et Kalle ei saanud perekondlikel põhjustel kohtumistel osaleda, ning usaldaksin Anneli sõnu, et ta siiski osales kõigis projekti lõpuleviimiseks vajalikes tegevustes.

Rühmatöö dilemma II

Kalle osaleb koos oma sõbra Anneliga kommunikatsioonikursusel. Tavaliselt tegeleb Anneli õppetöö ajal kirjutamisega, samas kui **Kalle** panustab ideedega. **Kallel** on kirjutamisega raskusi ja ta teeb sageli vigu. Kursusetöö kirjutamise lõppfaasis ei saa ta perekondlike probleemide tõttu täie jõuga osaleda. Ta hoiab Anneliga kontakti telefoni teel, et mõtteid jagada, kuid puudub rühmaohtumistelt ning panustab oodatust vähem.

Kui projekti esitamise tähtaeg on kohe saabumas, palub rühma projekti juht **Siiri Kallel** ja Annelil kirjeldada, kui suur oli nende kummagi panus.

Mida sina **Kalle** asemel teeksid?

1. Ütleksin ausalt, et panustasin töö lõpuleviimiseks vajalike ideede genereerimisega.
2. Ütleksin, et me kõik panustasime töö valmimisse oma individuaalsete tugevate külgedega ning minu tugevus oli ideede genereerimine.
3. Kuigi minu panus polnud sedavõrd nähtav, seisaksin siiski selle eest, et saada hea hinne.
4. Arutaksin teiste rühmaliikmetega, milline igaühe panus oli, et olla kindel, et kõik oleksid sellega rahul, mis lõpuks kirja saab.
5. Võttes arvesse, et kõik tegid kõvasti tööd ja mina pidin mõnikord puuduma, arvan, et oleks õiglane olla oma panuse koha pealt aus, nii et ma ei võtaks endale teiste arvelt plusspunkte.

Valesti mõistetud ülesanne I

Raili on õpetanud ülikoolis üht kursust kümme aastat, keskendudes nii teooriale kui praktikale. Kursuse alguses selgitab ta, et kursusel õpivad tudengid esmalt analüüsimeetodeid viie arendava testi baasil ning kursuse teises pooles rakendavad analüüsimeetodeid iseseisvalt, ilma üksikasjalike juhisteta. Arengu toetamiseks antakse tagasisidet.

Semestri lõpus märgib umbes kümme tudengit viiekümnest anonüümsetes kursusele antud hinnangutes, et kursusel oli juhised olid ebaselged. Teaduskonna aastatööst kokkuvõtete tegemise käigus küsib hindamiskomisjoni esimees **Raililt**: „Mida sa saaksid teha, et õppeaines antavad juhised oleksid selgemad?“

Mida sina Raili asemel teeksid?

1. Ütleksin, et see küsimus ei ole päris asjakohane. Ainuüksi anonüümse tagasiside põhjal ei saa ma võtta konkreetseid meetmeid, sest ma ei tea, kas kriitilised tudengid osalesid sissejuhatavas loengus või mitte ja kui hästi nad mõistsid minu selgitusi kursuse rakendusliku osa kohta.
2. Selgitaksin kursusel kasutatavat erilist metoodikat, kus tudengid peavad esmalt süvitsi õppimisprotsessi sukelduma. Juhiksin tähelepanu sellele, et kui nad seda ei tee, on neil mõistagi raskem järgmisesse etappi edasi liikuda.
3. Vastaksin, et see on hea küsimus – loomulikult saan ma koostada selgemad juhised. Järgmisel õppeaastal lisan ülesande juhendisse mõned täiendavad selgitavad laused.
4. Ütleksin, et olen alati julgustanud tudengeid kogu kursuse vältel abi ja selgitusi küsima – paljud on seda ka teinud. Selline tagasiside aitab nii minul kui tudengitel mõista, kus võiks olla vaja täiendavaid juhiseid.
5. Tunnistaksin, et tõenäoliselt oli kursusel tudengeid, kelle jaoks iseseisev probleemilahendamine osutus keeruliseks, ning olen kaalunud, kuidas pühendada edaspidi rohkem aega ja tähelepanu nende toetamisele.

Valesti mõistetud ülesanne II

Esimese kursuse üliõpilane **Johanna**, kes osaleb professor Raili kursusel, töötab osalise koormusega ettekandjana, mistõttu jääb tal õppimiseks vähe aega. Ta püüab olla tõhus ja anda endast parima. Pärast praktilise ülesande esitamist saab ta tagasisidet, millest selgub, et ta ei saanud ülesandest õigesti aru ja tegi suure osa tööst valesti. Ta võtab endale aega, et töö õigesti ümber teha, pöörates sedapuhku juhistele suuremat tähelepanu.

Lõpuks saab **Johanna** kursusel läbi ning tal palutakse anda kursuse kohta anonüümset tagasisidet.

Mida sina Johanna asemel teeksid?

1. Annaksin kursusele positiivse tagasiside, sest sain õppejõult kasulikku tagasisidet ja saavutasin hea tulemuse.
2. Kirjutaksin, et kursus nõuab ülekoormatud tudengitelt palju aega ja pingutust, mistõttu võiksid juhised olla lühemad ja lihtsamini mõistetavad.
3. Ülesannete uuesti tegemine tundus mulle frustreriv. Õppejõud võinuks olla paindlikum ja aktsepteerida ka töid, kus juhiseid ei olnud täielikult järgitud, isegi kui hinne olnuks madalam.
4. Pöörduksin õppejõu poole ja räägiksin oma kogemusest, tehes ettepaneku, kuidas neid ülesandeid võiks muuta. See aitaks vähendada nii üliõpilaste kui õppejõu stressi.
5. Pean ausalt tunnistama, et ma ei süvenenud sellesse kursusesse täielikult juba algusest peale.

Viraalne video I

Politoloogiaüliõpilane **Viktor** osaleb regulaarselt lisaloengutel, kus päevateemadel võtavad sõna eksperdid. Ühel üritusel räägib küberjulgeoleku spetsialist Janne infosõdadest ja nende mõjust ühiskonnale. **Viktori** meelest on tema näited kaasahaaravad ning ta salvestab esinemisest lühikesi videoklippe, sest kusagil polnud öeldud, et see oleks keelatud. Hiljem salvestisi üle vaadates leiab ta ühe eriti rabava lõigu, mis sobiks hästi lühivideoks.

Mida sina Viktori asemel teeksid?

1. Kuna ma ei küsinud filmimiseks luba, siis kustutaksin selle klipi.
2. Ma ei küsinud küll luba, aga kuna klipp on tõesti hea, siis jagaksin seda siiski, aga ainult oma lähimate sõpradega.
3. See on hea klipp ja kusagil polnud öeldud, et seda infot ei tohiks jagada, mistõttu postitaksin selle oma sotsiaalmeediasse.
4. Tahaksin seda klippi kasutada, aga kuna ma ei tea, kuidas Janne sellesse suhtuks, siis kirjutaksin talle ja küsiks, kas seda infot võib kasutada.
5. Kuigi klipp mulle meeldib, otsustaksin seda mitte kasutada, sest ma ei tea, kas Janne oleks sellega nõus.

Viraalne video II

Osana oma ühiskondlikust tegevusest peab küberjulgeoleku ekspert **Janne** loengu politoloogiaüliõpilastele. Ürituse korraldaja Juhan kinnitab talle, et tudengid on vastutustundlikud ning kohtumistel keskendutakse päevateemadele. Pärast üritust satub **Janne** sotsiaalmeedias videoklipile oma ettekandest, mis on läinud viraalseks. Tema sõnum on aga videolõigus esitatud eksitavalt, sest nii lühikeses klipis puudub vajalik kontekst.

Mida sina Janne asemel teeksid?

1. Võtaksin ühendust postituse autoriga ja nõuaksin selle eemaldamist sotsiaalmeediast.
2. Paluksin postituse kustutada ning selgitaksin autorile, et kontekstist välja rebitud sisu jagamine võib põhjustada märkimisväärset kahju, kui sellest tulenevalt tõlgendatakse algset sõnumit valesti.
3. Ma ei teeks midagi, sest ma ei saa kontrollida kõike, mida postitatakse, ega seda, kuidas teised sisu tõlgendavad.
4. Paluksin postituse kustutada, kuid annaksin loa jagada samast ettekandest pikemat klippi, mis sisaldab vajalikku konteksti.
5. Lisaksin postituse alla kommentaarina vajaliku konteksti, et vaatajad ei saaks asjast valesti aru ja mõistaksid õigesti sõnumi tegelikku tähendust.

RAAMAT 4: Juhtumid haridusasutustele

Dialogism on haridusfilosoofiline suund, mis rõhutab, et vestlus õpetaja ja õppija vahel on õpetamise ja õppimise alus. Dialoogilise pedagoogika traditsioon hariduses ulatub juba Sokratese ja Platoni aegadesse. Tänapäeval, kui õpetaja ei ole enam ühesuunalises kommunikatsioonis teadmiste jagaja, on hea dialoog õppeprotsessi vahendina üha olulisem. Dialoogilise suhtluse põhimõtted on sisse kirjutatud ka Eesti õpetajate eetikakoodeksi uuendatud versiooni.

Dialoogilise suhtluse eetika alusväärtusteks on õpetaja ja õppija vastastikune kuulamine ja mõistmine, austus ning ausus. Igapäevasuhtluses tekitavad olukorrad, kus kõigil haridusasutuses tegutsevatel osapooltel (õppijad, haridusasutuse töötajad, õppijate vanemad ja pereliikmed, kogukonna liikmed) on vaja ära tunda erinevaid kommunikatsioonieetilisi valikukohti, kaalutleda valikute vahel ning leida parim viis antud olukorras reageerimiseks. Kujutlegem situatsiooni, kus õpilane A tundi pidevalt kõva häälega kommenteerib, kuni kaasõpilane B ei pea enam vastu ja nähvab: „Autistide jaoks peaks olema individuaalõpe!“ Millised valikud on selles olukorras õpetajal? Millal ja kuidas ta peaks reageerima? Kas õpilast B tuleks noomida sildistamise pärast, kuigi ta sel hetkel kaitses oma õigust segamatult tunnis tööd teha? Kui teha B-le märkus, siis kuidas ja mis hetkel? Kommunikatsioonieetikas on vahe, kas teha märkus kohe ja avalikult või hiljem ja privaatsetl. Dialoogilise kommunikatsiooni kultuuri arendamine nõuab igapäevast harjutamist: tuleb õppida valikukohti märkama, kaalutleda erinevate reageerimisvõimaluste üle, leida parim reageerimisviis ning mõtiskleda selle tagajärgede üle.

Samas pole dialoog haridusasutuses vajalik sugugi mitte alati. Näiteks õpetamisolukorras tuleb anda ühepoolseid juhiseid või edastada uusi sündmuste kohta. Kriisilolukorras on tähtis, et jagatavad korraldused oleksid arusaadavad, mis tagab kiire tegutsemise. Teisalt, nagu eespool öeldud, toimub õppimine suurel määral dialoogi kaudu ning hea dialoog ja dialoogilise suhtluse eetika toetavad ka häid inimestevahelisi suhteid.

Vahel võib olla keeruline eristada kommunikatsioonieetilisi valikuid üldistest eetilistest valikutest. Näiteks on teismelised Julia ja Romeo oma suhte lõpetanud ning noormehel on nüüd uus tüdruksõber. Ühel seltskondlikul koosviibimisel märgib uus tüdruksõber, et Romeo endine kallim riietub provotseerivalt. Keegi kohalviibijatest ei reageeri sel hetkel, kuid hiljem räägib Julia parim sõbranna talle, mida uus tüdruksõber tema kohta ütles. Selle tulemusena keeldub Julia minemast oma parima sõbranna sünnipäevapeole, kui sinna on kutsutud Romeo ja tema uus tüdruksõber. Sõbranna tunneb end sellest haavatuna ning ütleb, et on ebaeetiline, kui Julia sunnib teda sõprade vahel valima.

See olukord algab kommunikatsioonieetilistest valikutest. Kas keegi oleks pidanud kohe sekkuma ja ütlema, et teise inimese kritiseerimine selja taga on sobimatu? Kas Juliat oleks pidanud sellest märkusest üldse teavitama? Kuid loo käigus kujuneb sellest laiem moraalne dilemma – kas Julia seab esikohale oma heaolu peol või lojaalsuse lähedasele sõbrale.

Kommunikatsioonieetika iseloomulik joon on see, et põhimõtete rakendamine jääb sageli hallile alale, kus igapäevases suhtluses on selgeid ja üheselt mõistetavaid tõlgendusi harva. Mõnel juhul on aga hea tava rikkumine ilmne. Sellisel juhul muutub küsimus, kuidas reageerida, eetiliseks valikuks. Kuidas peaks reageerima ohver? Aga pealtvaataja? Kas pealtvaatajal on üldse piisavalt teavet, et sekkuda? Need on küsimused, mille üle saavad mõelda õpetajad, õppijad, tugispetsialistid ja lapsevanemad.

Agressiivsed sõnumid veebivestluses I

Teismeealine **Mihkel** sai hiljuti nutitelefoni ja peab nüüd veebivestlusi nii oma eakaaslaste kui ka sugulastega, sealhulgas oma tädi Merlega. Merle, kellel on töö juures sageli kiire, saadab tööpauside ajal vaid lühikesi ja katkendlikke sõnumeid. **Mihkel**, kes eelistab kirjutada terviklikke mõtteid, peab sellist stiili kummaliseks. Ühe ühiskondlikul teemal peetava arutelu käigus saadab Merle mitu kiiret sõnumit järjest, mis tekitab **Mihklis** tunde, et Merle oleks justkui agressiivne või lausa karjuks.

Mida sina Mihkli asemel teeksid?

1. Kirjutaksin tädi Merlele ausalt, et ma ei saa aru, miks ta on sõnumites nii kuri.
2. Küsiksin oma emalt, kas tema saab aru, miks tädi Merle on minu peale justkui kuri.
3. Ma ei kirjutaks enam tädi Merlele. Pigem suhtleksin oma sõpradega, et oma meelerahu säilitada.
4. Teeksin tädi Merlele ettepaneku, et räägime siis, kui kokku saame.
5. Küsiksin tädi Merlelt, millisel viisil ta sooviks minuga suhelda, sest mulle tundub, et äpi teel suhtlemine talle ei sobi.

Agressiivsed sõnumid veebivestluses II

Merle teismeline vennapoeg Mihkel sai hiljuti nutitelefoni ja suhtleb nüüd peamiselt telefoniäpi kaudu, sealhulgas ka **Merlega**. **Merlele** meeldivad need vestlused, kus nad käsitlevad erinevaid teemasid, ent oma tiheda töögraafiku tõttu saadab ta ise vaid lühikesi sõnumeid ja lisab detaile järk-järgult. Kui üks tema töökaaslane mainib, et noored võivad tajuada selliseid katkendlikke sõnumeid järskudena, adub **Merle**, et tema sõnumistiil erineb oluliselt Mihkli omast.

Mida sina Merle asemel teeksid?

1. Kirjutaksin Mihklile, et sain just teada, et teismeliste meelest ei ole viisakas saata lühikesi katkendlikke sõnumeid. Vabandaksin oma ebaviisakuse pärast, mis ei olnud küll niiviisi mõeldud.
2. Annaksin Mihklile teada, et kuulsin, et minu katkendlikud sõnumid võivad tunduda talle ebaviisakad, ja küsiksin, kas talle sobib, kui me jätkame sõnumite saatmist nii, nagu kumbki meist paremaks ja sobivamaks peab.
3. Ma ei teeks otseselt midagi, sest mulle selline suhtlusviis sobib ning arvan, et kui Mihklit miski häirib, küllap ta siis annab sellest ise teada.
4. Helistaksin Mihklile ja räägiksin talle, mida minu kolleeg mulle ütles. Märgiksin, et mulle väga meeldib Mihkliga suhelda, ning teeksin ettepaneku, et arutaksime koos läbi, kuidas me saaksime seda parimal viisil teha, kui kohtume silmast silma.
5. Kuna mina olen täiskasvanu ja seega on mul suurem vastutus, püüaksin muuta oma sõnumite stiili. Võtaksin aega pikemate sõnumite kirjutamiseks.

Eriarvamus lapsevanemaga I

Teismeline **Kaido** näeb intervjuud tippsportlasega, kes teeb solvava nalja ühe tuntud inimese aadressil. Sotsiaalmeedias arutatakse sportlase tühistamisvõimaluste üle. **Kaido** näitab intervjuud ka oma emale, aga ema ütleb, et, ah, see intervjuu ei vääri nii suurt tähelepanu, sest see sportlane ongi tuntud küsitavate kommentaaride poolest. **Kaido** leiab, et see oli liig, mis liig, ega nõustu oma emaga.

Mida sina Kaido asemel teeksid?

1. Ütleksin emale, et pelgalt see, et selline käitumine on tavaline, ei tähenda, et see oleks vabandav.
2. Näitaksin emale sotsiaalmeedias toimuvat arutelu, et ta näeks ka teiste inimeste reaktsioone.
3. Ma ei arutaks enam seda teemat, sest see teema meie peret ei puuduta.
4. Ütleksin emale, et tal on õigus ja ma ei mõelnud selle peale, et sportlane võis teha solvava nalja tähelepanu saamiseks.
5. Soovitaksin emal mõelda, kuidas tema ennast tunneks kui teda avalikult solvatakse.

Eriarvamus lapsevanemaga II

Anne poeg Kaido näitab emale üht intervjuud, milles üks tippsportlane teeb sobimatu nalja tuntud inimese kohta. Kuigi kohatud nalja võib pida solvavaks, ei ole see võrreldav sellega, mida seesama sportlane on varem öelnud ja avalikust kriitikast pääsenud. **Anne** järeldab, et suhteliselt väikesest seigast on üles puhutud liiga suur kära, mis sportlase edevust toidab. Tema poeg aga ärritub, kuna arvab, et solvava nalja tegemist tuleb avalikult taunida.

Mida sina Anne asemel teeksid?

1. Selgitaksin, et sõnavabadus tähendabki seda, et kõik väljaütlemised ei pruugi kõigile meeldida.
2. Soovitaksin pojalt mõelda, miks sportlast, kes on tuntud oma solvavate ütlemise poolest, ikka ja jälle intervjuueeritakse.
3. Ütleksin, et meie erinevate arusaamade pärast pole vaja ärrituda.
4. Pakuksin välja, et võtame aega ja arutame nii intervjuud kui ka sotsiaalmeedia kommetaare põhjalikult.
5. Ütleksin, et mulle meeldib tema hoiak, et inimeste kohta ei tohi teha solvavaid nalju.

Probleem klassiruumis I

Gümnaasiumi matemaatikaõpetajal **Maril** on lõpuklassi tunnid kohe hommikuti esimesena. Ta on õpilastele öelnud, et peatset eksamit silmas pidades on ülitähtis õigel ajal kohale jõuda, sest ühe õpilase hilinemine segab kõigi keskendumist. **Mikk**, kes on matemaatikas tugev, on aga korduvalt tundi hilinenud. Kuigi **Mari** on seda seni talunud, on ta pahane. Pärast Miku kuuendat hilinemist pöördub ta tema poole kogu klassi ees, öeldes, et **Mikk** pidevate hilinemistega näitab teiste ja tema suhtes üles lugupidamatust ja hoolimatust. **Mikk** ei ütle midagi, lahkub klassist ja puudub järgmisest matemaatikatunnist.

Mida sina **Mari** asemel teeksid?

1. Kirjutaksin **Mikule**, et kokkulepete eiramine näitab hoolimatust teiste suhtes. Kui tal pole objektiivsetel põhjustel võimalik õigel ajal tundi jõuda, tulnuks sellest teada anda siis, kui reegel kokku lepiti.
2. Kuna **Mikk** oskab matemaatikat väga hästi, ei näe ma põhjust teda survestada tundides osalema, kui ta ei jõua õigel ajal kohale. Annaksin talle sellest teada kirjalikult, märkides ka ära, millal ta peab sooritama kirjalikud kontroll- ja hindamistööd.
3. Kui hakkaksin hilinemise lubatavuse üle läbi rääkima iga õpilasega eraldi, tegeleksin peagi peamiselt ainult suhtlemisega. Edaspidi keeran tunni alguses ukse lukku.
4. Otsiksin **Miku** üles ja küsiksin, milliseid võimalusi tema näeb olukorra lahendamiseks.
5. **Mikk** võib ju formaalselt olla 18-aastane täiskasvanu, aga ta on ikkagi kooliõpilane. Otsiksin ta üles ja selgitaksin välja, miks ta ilma sõnagi lausumata lahkus.

Probleem klassiruumis II

Miku matemaatikatunnid õpetaja **Mariga** on tunniplaanis varahommikuti. **Mari** on kehtestanud hilinemise keelu, kuna see häirib nii teda kui ka teiste õpilaste keskendumist. **Mikk** on matemaatikas tugev, aga pärast seda, kui ta pärast vanemate lahtutust koos ema ja õega linnast välja kolis, on tal õigeks ajaks kohalejõudmisega raskusi. Kuna ema on pikemat aega haige, viib ta ka oma õe lasteaeda, mis teda mõnikord kinni peab. **Mikk** hoiab oma pereprobleemid enda teada.

Ühel hommikul, kui ta taas kord hilineb, märgib õpetaja **Mari** klassi ees, et **Miku** hilinemine näitab lugupidamatust ja hoolimatust. **Mikk** lahkub klassist sõnagi lausumata.

Mida sina **Miku** asemel teeksid?

1. Reeglid on reeglid ja kuna ma ei taha ei valetada ega ka oma pereprobleemidest rääkida, siis kirjutan õpetajale, et edaspidi ma kas jõuan õigeks ajaks tundi või saan kirja puudumise.
2. Kirjutaksin õpetaja **Marile** ning õppealajuhatajale kirja, milles nendiksin, et mõistan, et minu hilinemine häirib õpetaja ja teiste õpilaste tunnirütmi. Selgitaksin, et kuna ma ei saa perekondlikel põhjustel lubada, et ma edaspidi enam ei hiline, saab kool ehk teha erandi ja lubada mul kursus läbida iseseivalt.
3. Helistan emale ja ütlen, et ma ei saa enam kooli hilinemisi lubada, õe lasteaeda viimiseks peab ta leidma teisi võimalusi.
4. Läheksin päeva lõpus õpetaja **Mari** juurde ja ütleksin, et ei saa oma hilinemiste põhjuseid selgitada, kuna need on seotud minu pereeluga. Selgitaksin, et ma pole hoolimatu, ning et kui ma peaksin ka edaspidi hilinema, ei ole see tingitud lugupidamatusest tema vastu.
5. Läheksin päeva lõpus õpetaja **Mari** juurde ja vabandaksin, et ma kursuse alguses talle teada ei andnud, et mul on isiklike tõttu keerule õigeks ajaks tundi jõuda. Küsin, milliseid lahendusi õpetaja näeb.

Nõuanne parimale sõbrale I

Euroopa Parlamendi valimised on tulemas. **Tauno**, kes on tänu sotsiaalmeediale poliitikaga üsna hästi kursis, juba teab, kelle poolt ta hääletab, ja soovib, et tema lemmikerakonnal läheks hästi. Samas tema parim sõber Peeter, kes läheb valimistele esimest korda, ei ole kindel, kelle poolt hääletada. Ta kasutab poliitilise info saamiseks sotsiaalmeediat, sest televisioon tundub talle liiga keeruline ja talle ei meeldi lugeda uudisartikleid. Paljud erakonnad ja poliitikud muudkui postitavad sotsiaalmeedias ning Peeter jälgib neid. Mõlemad sõbrad teavad oma varasematest vestlustest, et nende poliitilised vaated on märkimisväärselt erinevad, mistõttu ei ole nad valimistest rääkinud. Ühel päeval, kui nad kohvikus kokku saavad, tunnistab Peeter **Taunole**, et info hulk ja võimalike valikute rohkus on tal üle pea kasvanud. Lõpetuseks sõnab Peeter: „Seda kõike on nii palju, et ma vist ei lähegi valimistele.“

Mida sina Tauno asemel teeksid?

1. Ma ei tohiks Peetri arvamust valimiste suhtes mõjutada, eriti kuna ta ei ole minu abi palunud. Tal on õigus hääletada ükskõik millise erakonna poolt või üldse mitte hääletada. Sellesse õigusesse sekumine oleks ebaeetiline.
2. Ühiskonnale on seda parem, mida rohkem inimesi valimistel osaleb. Seetõttu ärgitaksin Peetrit hääletama, isegi kui tema hääl läheb minu omaga vastuollu.
3. Kuna Peeter pole ikka veel otsustanud, soovitaksin tal hääletada minu erakonna poolt, sest tegin oma valiku ratsionaalselt. Püüaksin selgitada, millised on minu partei eelised võrreldes teistega.
4. Küsiksin Peetrilt, kas ta soovib otsustamisest minu abi. Kui ta vastab jaatavalt, aitaksin tal teha kiire analüüsi selle kohta, millised erakonnad tema eelistustele kõige paremini vastavad. Samuti ütleksin talle, et valik, mille ta lõpuks teeb, ei mõjuta meie sõprust.
5. Näitaksin Peetrile enda tehtud erakondade võrdluse tabelit, et ta asjast paremini aru saada. Samuti ütleksin talle, et lõppkokkuvõttes on okei ka see, kui ta üldse ei hääleta.

Nõuanne parimale sõbrale II

Peeter saab Euroopa Parlamendi valimistel esimest korda hääletada. Ta soovib seda õigust kasutada, on jälginud sotsiaalmeedias kandidaatide postitusi, kuid ei ole veel kindel, milline erakond talle sobib. **Peetri** parim sõber Tauno aga teab juba, kelle poolt ta hääletab. **Peeter** kaalub, kas küsida Taunolt nõu, sest Tauno teab poliitikast ja valimistest rohkem. Ta kõhkleb: ta soovib küll abi, kuid teab, et tema ja Tauno vaated on suuresti erinevad ning et Tauno on teda varem sõbramehena survestanud tegema asju, mida ta tegelikult ei tahtnud teha. Ühel päeval jõuavad nad vestluse käigus nagu iseenesest valimiste teemani.

Mida sina Peetri asemel teeksid?

1. Ma ei peaks küsima soovitusi selle kohta, kelle poolt hääletada, sest see on minu isiklik otsus. Ütlen, et räägime parem muudel teemadel.
2. Ütleksin Taunole, et kandidaadid kritiseerivad üksteist liiga palju ning mulle olulistest teemadest ei räägita. Seetõttu ma ei lähegi valima ja see on minu sõnum poliitikutele.
3. Küsiksin Taunolt nõu, sest ma ei taha end iseseisva uurimistööga kurnata.
4. Mainiksin Taunole, et ei oska valimiste küsimuses otsustada. Ma ei pea ju niiviisi hääletama, nagu tema soovib, kuid Taunole meeldib poliitikast rääkida ja tema kuulamine tuleb meie suhtele kasuks.
5. Paluksin Taunol saata mulle videod nende kandidaatide kohta, kes tema arvates vastavad minu vaadetele kõige paremini – see aitaks mul otsust langetada.

Vanaema ja algoritmid I

Noor täiskasvanu **Heidi** on sotsiaalmeedias aktiivne, tehes sageli oma sõpradele postitusi. Tema vanaema Astrid helistab talle umbes kolm korda nädalas, tundes **Heidi** elu vastu väga suurt huvi. Kuigi **Heidile** need kõned meeldivad, tulevad need tihtipeale ebamugaval ajal. Et oleks lihtsam kontakti hoida, teeb **Heidi** ettepaneku, et Astrid võiks hankida endale tahvelarvuti ja hakata teda sotsiaalmeedias jälgima.

Nüüd, kus Astrid on internetis, ei jälgi ta mitte ainult **Heidit**, vaid ka muud sisu. Näiteks avastas ta konto, kus propageeritakse tõenduspõhise meditsiini asemel taimseid ravimeid, ning sellest mõjutatuna lõpetas ta oma vererõhuravimite võtmise. **Heidi** on mures ja küsib endalt, kas tahvli soovimine oli ikka hea mõte.

Mida sina Heidi asemel teeksid?

1. **Mul ei ole õigust öelda oma vanaemale, mida ta peaks või ei peaks tarbima. Seda arvestades kontrolliksin, kas see kanal edastab ekstsitavat teavet, ning kui midagi sellist leian, teataksin sellest ühismeediaplatvormile.**
2. **Selgitaksin vanaemale, kuidas ta saab kontrollida, kas teave on õige või vale ja kuidas kanalite postitustest sotsiaalmeediaplatvormile teada anda.**
3. **Ma ei arva, et see oleks ainult minu ülesanne vanaemale rämpsuudiste äratundmist õpetada, ning paluksin teistel pereliikmetel vanaema Astridi sotsiaalmeedia tarbimise harjumustel silma peal hoida.**
4. **Ütlen vanaemale, et mul on hea meel, et tahvelarvuti talle meelelahutust ja ajatäidet pakub, aga omaenda tervise osas peaks ta ikka oma arsti soovitusi järgima.**
5. **Tahan vanaema vaeuudiste eest võimalikult hästi kaitsta, mistõttu pakuksin välja, et ta edastaks nüüdsest peale mulle otsesõnumina lingi igale lehele, mille usaldusväärsuses ta kahtleb. Nii võiksin olla tema sotsiaalmeedia tarbimise osas rahulikum.**

Vanaema ja algoritmid II

Pensionär **Astridile**, kellel on palju vaba aega, meeldib oma ainsa lapselapse Heidiga telefoni teel vestelda. Need jutuajamised pakuvad talle rõõmu, kuna teistega ta kuigivõrd ei suhtle. Viimasel ajal on aga Heidil olnud rohkem tegemist ning ta soovitas **Astridil** hankida endale tahvelarvuti, et nad saaksid hoida kontakti sotsiaalmeedia kaudu. Heidi abiga õpib **Astrid** põhitõed selgeks ning nad hakkavad äpi kaudu regulaarselt suhtlema.

Rakenduse kaudu satub **Astrid** vaatama ka muid kaasahaaravaid videoid ning eriti paeluvad teda ühe noore tervise- ja elustiiliteemade sisulooja postitused. Ühes videos räägitakse selle vererõhuravimi, mida **Astrid** võtab, võimalikest negatiivsetest külgedest. Mõeldes, et tal võivad olla sarnased kõrvaltoimed, lõpetab **Astrid** nädalaks selle ravimi võtmise. Kui ta räägib sellest Heidile, saab Heidi pahaseks ja hoiatab teda, et kõike, mida ta internetis näeb, ei tohi uskuda ning **Astrid** peaks tahvlit kasutama vaid temaga suhtlemiseks.

Mida sina Astridi asemel teeksid?

1. **Tahvelarvuti on toonud mulle palju kasu ja võimalusi meeldivalt aega veeta. Ütlen Heidile, et ma olen täiskasvanud inimene, kes vastutab ise oma meediatarbimise eest.**
2. **Teeksin Heidile ettepaneku, et ta teeks mulle nimekirja kanalitest, kus teave on usaldusväärne.**
3. **Tuletaksin Heidile meelde, et ta oma ajanappuse tõttu pakkus välja suhtluse tahvelarvuti vahendusel, sellisest suhtlusest aga pensionäri jaoks ei piisa.**
4. **Ütleksin Heidile, et küllap ma olin liiga kergeusklik ja rohkem ma vererõhurohu eksperimenti ei tee. Küll aga lubaksin endale, et ma edaspidi ei räägi talle, mida mulle internetis meeldib teha.**
5. **Ma ei tahaks, et Heidi minu pärast muretseb. Ütleksin, et kasutan edaspidi tahvelarvutit vaid temaga suhtlemiseks.**

Õpilase raskused tunnis I

Õpetaja **Mardi** 6. klassi matemaatikatunnis teevad õpilased istekohtade järjekorras peast arvutamise harjutust. Iga õpilane peab vastama, kui on tema kord, isegi kui ta pole kindel.

Kui õpilane **Kadri**, kellel on olnud matemaatikaga raskusi, ütleb enesekindlalt õige vastuse, jääb klass üllatusest vait. **Mart** küsib kahtlustavalt: „Kas sa tõesti arvutasid selle ise? See oli sinu kohta väga kiire,“ ning esitab talle raskema küsimuse.

Kadri jääb vait. Ta küll püüab, aga ei oska seda lahendada. Üks teine õpilane vastab selle ära ning klass itsitab. Tund läheb edasi, kuid **Mart** paneb tähele, et **Kadri** silmad on täis pisaraid. **Mardile** meenub, kuidas **Kadri** veel eelmisel nädalal innukalt kätt tõstis, isegi kui vastused olid valed. Nüüd istub ta aga vagusi ja endassetõmbunult.

Mida sina Mardi asemel teeksid?

1. Räägiksin **Kadriga nelja silma all, tunnistades, et ma rikkusin usaldamise põhimõtet, ning vabandaksin tema kahtlustamise pärast ja talle haiget tegemise pärast.**
2. **Ma ütleksin järgmises tunnis kogu klassile, et ma olin Kadri suhtes ebaõiglane ning itsitamise asemel võinuks keegi märgata ja julgeda öelda, et Kadri pidi lahendama kaks ülesannet, teised aga ainult ühe.**
3. **Ma ei pööraks sellele juhtumile rohkem tähelepanu, ent oleksin edaspidi oma käitumise ja tooni suhtes tähelepanelikum.**
4. **Arutleksin järgmises tunnis juhtunu üle kogu klassiga, ütleksin, et õpetajana käitusin Kadri suhtes valesti ning küsiksin õpilaste käest, mida nemad soovivad teha, et Kadri ebaõiglus heastada.**
5. **Kutsuksin enne järgmist tundi Kadri enda juurde ning küsiksin, mida ma saaksin teha, et tal oleks matemaatika tunnis hea olla.**

Õpilase raskused tunnis II

Kadri on olnud matemaatikaga raskusi ning õpetaja **Mardi** tunnid on talle alati olnud pingutust nõudvad. Täna tundub õhkkond eriti pingeline. Õpetaja seab õpilaste ette suulise peast arvutamise harjutuse, kus kõik peavad kordamööda vastama – mitte ainult vabatahtlikud.

Kadri süda hakkab kiirelt põksuma, ent tema õnneks oli tema isa just eelmisel õhtul aidanud tal just selleks teemaks valmistuda. Kui **Kadri** kord kätte jõuab, tuleb vastus kiirelt ja enesekindlalt. Kiituse asemel lausub aga **Mart**: „Kas sa tõesti arvutasid selle ise? See oli sinu kohta väga kiire.“ Seejärel annab ta **Kadri**le palju raskema ülesande, mida **Kadri** ei suuda lahendada. Üks klassikaaslane vastab selle ära, mõned itsitavad ja tund läheb edasi.

Nüüd on **Kadri** selline tunne, et õige vastuse leidmisest pole mingit kasu, kui keegi sind ei usu. Ta on pettunud, sest inimene, kellest ta lootis, et ta märkab tema edusamme, ei teinud seda mitte, ning mõtleb, kas on mõtet järgmine kord üldse uuesti pingutada.

Mida sina Kadri asemel teeksid?

1. **Reageeriksin kohe ja ütleksin õpetajale, et ma valmistusin tunniks põhjalikult. Tundub ebaõiglane, et minus kaheldakse.**
2. **Räägiksin klassijuhataja või mõne usaldusväärse täiskasvanuga, lootuses, et nad aitavad õpetajale selgitada, et ta oli minu suhtes ebaõiglane.**
3. **Võtaksin vastu otsuse, et mul ei ole vaja midagi tõestada mitte kellegi teisele peale iseenda. Ma ei vastaks tunnis mõnda aega üldse, kuid jätkaksin kodus harjutamist.**
4. **Püüaksin tunni lõpus õpetajale rahulikult selgitada, et harjutasin eelmisel õhtul ja vastasin iseseisvalt, aga teine ülesanne oli liiga raske.**
5. **Püüaksin pettumusega leppida ja lihtsalt edasi õppida. Kui õpetaja ise aru ei saa, et ta on mind ebaõiglaselt kohelnud, pole mõtet temaga sellest rääkida.**

Tehisintellekti tööriistade kasutuselevõtt koolis I

Paul õpib gümnaasiumis, kuid ta pole kuigi innukas õppija. Mõnikord, kui tal aega või energiat napib, kasutab ta kodutööde tegemiseks tehisintellekti abi. Ühel päeval teeb õpetaja arvutiõpetuse tunnis ettekande tehisaru kasutamise eetikast. Tunni lõpus tunnistab õpetaja, et kasutas ka ise ettekande koostamisel tehisaru abi. See tundub **Paulile** pentsik, sest õpetaja tegi ju ise justkui täpselt sedasama, mida ta oli nimetanud ebaeetiliseks: kirjutanud täielikult enda nimele sisu, mis oli tegelikult osaliselt loodud tehisintellekti poolt. Seejärel küsib õpetaja klassilt, kas ja mil määral on nad varem tehisaru kasutanud.

Mida sina Pauli asemel teeksid?

1. Vastaksin ausalt, et olen kasutanud tehisintellekti erinevate kodutööde tegemisel.
2. Juhiksin tähelepanu sellele, et see on silmakirjalik, kui õpilastel palutakse tunnistada, et nad on teinud midagi ebaeetilist. Õpetaja peaks ise olema oma tehisaru kasutamise osas aus, kui ta soovib, et meie oleksime oma tehisaru kasutamise osas ausad.
3. Hoiaksin oma suu kinni. Mul ei ole enda paljastamisest midagi võita.
4. Räägiksin, kuidas ma olen tehisintellekti kasutanud, nii et kogu klass saaks teada, kuidas seda õppimiseks tõhusamalt ära kasutada.
5. Ma ei räägiks oma tehisaru kasutamisest, sest tunni lõpuks pole ma kindel, millist tehisaru kasutamist peab kool eetiliseks ja millist mitte.

Tehisintellekti tööriistade kasutuselevõtt koolis II

Ahti on gümnaasiumi arvutiõpetuse õpetaja. Kooli juhtkond palub tal teha ettekande tehisaru kasutusviiside, eeliste ja riskide kohta – eesmärgiga käivitada arutelu tehisaru kasutamise eetika teemal. **Ahti** otsustab kasutada ka ise osa oma ettekande koostamiseks tehisaru abi – näitena sellest, milleks tehisaru saab kasutada.

Ettekande ajal **Ahti** ei maini, et kasutas selle koostamisel ka ise tehisintellekti abi. Ettekande lõpus küsib ta, kas õpilased märkasid tehisaru kasutamist ja kas nad on ise seda kasutanud. Üks õpilane küsib, miks õpetaja tegi täpselt sedasama, mida ta oli nimetanud ebaeetiliseks: kirjutanud enda nimele sisu, mis oli tegelikult osaliselt loodud tehisintellekti poolt.

Mida sina Ahti asemel teeksid?

1. Ütleksin, et see on hea tähelepanek ja paluksin tal sõnastada selle tähelepaneku põhjal kooli tehisaru kasutamise reegli.
2. Ütleksin, et esmalt soovin kuulda, mis andis õpilastele märku, et olin ettekande jaoks tehisaru abi kasutanud; seejärel soovin teada, kuidas õpilased on ise tehisaru kasutanud, ning alles siis saame arutleda, kas minu ettekanne oli eetiline või mitte.
3. Teeksin täpsustuse, et mina ei lasknud tehisarul ettekannet teha, vaid kasutasin tehisaru abi ja see on oluline erinevus.
4. Ütleksin, et mul on hea meel, et õpilane kuulas minu ettekannet sedavõrd tähelepanelikult, et tabas ära väga olulise teema, mida nüüd põhjalikult arutada saame.
5. Teeksin ettepaneku, et õpilased kirjutaksid oma tehisaru kasutamise kogemusest, kasutades pseudonüüme. Juhtkond soovib eeskätt mõista, milliseid tehisaru kasutamise riske õpilased tajuvad ja milliseid mitte.

Kontrolltöö küsimustele juurdepääsu saamine I

Tuuli valmistub põhikooli ajaloo kontrolltööks. Neil on oma klassikaaslastega vestlusgrupp, kus nad jagavad oma kogemusi, milliseid raskusi neil õppimisel tekib. Ühel õhtul postitab Mait sinna kontrolltöö küsimused, märkides, et kõik need, kes olid selle pärast närvis, ei pea enam muretsema, sest ta on saanud ligipääsu kontrolltöö küsimustele. Kuigi **Tuuli** pole ajalooos kuigi tugev, ei taha ta siiski petta.

Mida sina **Tuuli** asemel teeksid?

1. Saadaksin õpetajale anonüümse teate, et õpilased on saanud kontrolltöö küsimustele ligipääsu.
2. Püüaksin veenda teisi õpilasi mitte petma, sest kui kõik kahtlaselt hästi vastavad, tekivad õpetajal kahtlused ja me kannatame kõik.
3. Ma ei teeks midagi, sest pärast küsimuste lugemist mõistan, et saan paremini aru, mida õpetaja peab oluliseks.
4. Teen ettepaneku, et igaüks valmistab vastused ise ette. Sellisel viisil saab igaüks ausalt oma hinde.
5. Teeksin ettepaneku, et küsimusi kasutaksid ainult need õpilased, kellel on ajalooos väga vaja hindeid parandada, siis võiksime vajadusel öelda, et klass ei tahtnud petta, vaid nõrgemaid aidata.

Kontrolltöö küsimustele juurdepääsu saamine II

Sven on põhikooli ajalooõpetaja. Peagi on tema õpilastel tulemas kontrolltöö, mille küsimused on **Sven** ise koostanud. Ühel päeval tekib koridoris hädaolukord ning ta unustab kabinetist väljudes oma arvutist välja logida. Kui ta arvuti juurde tagasi jõuab, on tal tunne, et keegi on tema arvutis käinud. Kontrolltöö küsimused on ekraanil ja asjad tema laual on paigast nihutatud.

Mida sina **Sveni** asemel teeksid?

1. Ütleksin enne kontrolltööd, et teise inimese arvutisse tungimine on lubamatu. Kuna mul on kahtlus, et see on juhtunud, ei saa ma klassi usaldada. Teen kontrolltöö asemel suulise vastamise.
2. Muudaksin kontrolltöö küsimusi väikestes, kuid olulistes nüanssides. Sellisel viisil saaksin teada, kes on tegelikult õppinud ja kes proovivad petta.
3. Ma ei teeks midagi, sest ma ei saa midagi tõestada. Ma ei taha oma hooletusele kellegi tähelepanu juhtida, vaid võtan seda kui õppetundi. Muudan kiiresti mõned küsimused.
4. Räägiksin enne kontrolltööd õpilastele oma kahtlusest ning ütlesin, et seekord teen kontrolltöö hoopis teemal, kes ja kuidas kontrolltöö küsimusi teadis ning mida iga õpilane selle teadmisega peale hakkas. Mida ausam kirjeldus, seda kõrgem hinne.
5. Olin ise hooletu, mistõttu otsustaksin, et teen kontrolltöö nagu plaanis. Võib olla saab mõni nõrgem õpilane selle tõttu parema hinde ja see on ka oluline.

Õppekäik ja protestimiiting I

Jaanus on põhikoolis ühe klassi klassijuhataja. Kooli tegevuskava kohaselt on tulemas mitme klassi – ja sealhulgas **Jaanuse** klassi – ühine õppekäik tuntud ajaloolisesse paika, kuhu sisenemiseks on vaja osta piletid. **Jaanus** palub õpilastel küsida oma vanematelt, kas nad on nõus selle eest maksma, ning selgitab, et piletid ostetakse kõik korraga kõigile õpilastele, kes on oma osalemist kinnitanud.

Õppekäigu eelõhtul saavad **Jaanus** ja teised õpetajad teada, et samal päeval toimub samas kohas vastuoluline poliitiline protestimiiting. See seab **Jaanuse** keerulisse olukorda, sest pileteid tagasi ei osteta.

Mida sina Jaanuse asemel teeksid?

1. Räägiksin teiste õpetajatega, et peaksime oma õppekäigu sellesse ajaloolisse paika tühistama ja võimaluse korral leidma õppekäiguks uue sihtkoha. Lapsi ei ole õige sellisesse keskkonda viia, isegi kui pileteid ei saa tagastada.
2. Helistaksin hommikul ajaloolise paiga juhatajale, et uurida, kas ta saaks võimaldada meile sissepääsu eelisjärjekorras, et lapsed ei peaks protestijate summas ootama.
3. Teavitaksin kooli juhtkonda ja küsiksin, mida edasi teha.
4. Kirjutaksin lastevanematele e-kirja, et neid olukorrast teavitada. Nii saavad nad ise otsustada, kas nad soovivad oma lapsi sellele õppekäigule saata või mitte.
5. Ma ei muudaks esialgset plaani, sest lapsed on õppekäigust väga eelivil. Küll aga kirjutaksin lastevanematele e-kirja, selgitades olukorda.

Õppekäik ja protestimiiting II

Priit on üksikvanem, kelle laps käib põhikoolis. Kool korraldab regulaarselt mitmesuguseid õppekäike ning sel korral annab tema laps teada, et nad sõidavad kogu klassiga terveks päevaks ühte ajaloolisse paika. **Priit**, kes väärtustab ajalugu ja teab, et laps tahab sinna minna, annab oma loa ja aitab väljasõiduks ettevalmistusi teha.

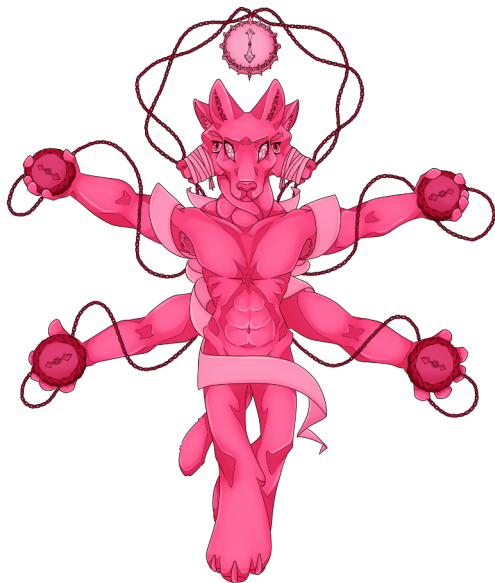
Õppekäigu päeval näeb **Priit** uudistest, et samal päeval toimus samas kohas protestimiiting. Ta silmab rahva hulgas ka oma last ja teisi õpilasi. Kui laps koju jõuab, kirjeldab ta oma päeva eelusega, uskudes, et protestimiiting oligi osa päevakavast.

Mida sina Priidu asemel teeksid?

1. Kirjutaksin õppealajuhatajale ametliku kaebuse. Kool ei tohi panna minu last potentsiaalselt ohtlikku olukorda, ammugi veel ilma minu loata.
2. Kirjutaksin teistele lastevanematele e-kirja, teavitades neid toimumust ja et küsida, kas keegi teadis sellest ette. Samuti teeksin ettepaneku lastevanemate koosoleku kokkukutsumiseks, et olukorda arutada.
3. Kuna tundus, et lastele see päev meeldis, ei teeks ma midagi.
4. Kirjutaksin oma lapse klassijuhatajale ja küsiksin selgitust. Samuti paluksin, et mind edaspidi kõigist sündmustest üksikasjalikult teavitataks.
5. Kutsuksin teisi lapsevanemaid üles koos minuga kooli tegevust vastustama. Protestimiitingud võivad olla ohtlikud ja kool ei tohiks lapsi sellistesse olukordadesse panna.

Tagasiside

Põhimõtetest lähtuv suhtleja

Põhimõtetest ja reeglitest lähtuv suhtleja juhindub deontoloogilisest eetikast ja üldideest, et teo moraalsuse määrab tegu ise ning teo tagajärjed ei ole olulised. Otustamisel, mida tuleks või mida ei tuleks teha, sobib selle tüübi esindajale hästi vastavate kokkulepitud põhimõtete ja väärtuste järgimine.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetikas on väärtused ja põhimõtted (käitumisprintsipiibid) sõnastatud eeti-

kakoodeksites. Väärtused on mõnikord sõnastatud varjatumalt kui printsipiibid. Näiteks tõde, mis on suhtluseetikas universaalne väärtus, võib olla sõnastatud printsipiibina, et iga suhtluses osaleja vastutab selle eest, et leviks tõene teave.

Reeglitele orienteeritud suhtleja on ajendatud ideaalidest, ehkki mitte kõik inimesed ei jaga samu väärtusi või põhimõtteid. Siiski kipub reeglitele orienteeritud suhtlejatüübi esindaja olema oma mõtlemises kategooriline: on ainult õige ja vale valik ning hallidele aladele ruumi ei ole.

Põhimõtetest lähtuva suhtleja stereotüüp võiks olla range administraator, kes järgib nõudeid ja protseduurireegleid täht-tähele. Kui põhimõtete tähendus on läbi räägitud, võib väärtuste ja põhimõtete järgimisele orienteeritud mõtteviis anda stabiilust ja kindlustunnet. Selle mõtteviisi puhul vaieldakse vaid väärtuste või põhimõtete tõlgendamise üle, kuid ei tehta erandeid sellepärast, et keegi võib saada kannatada või vajada erikohtlemist. Selle tüübi jaoks peaksid põhimõtted olema sõnastatud kategooriliste juhistenäiteks „valetamine on lubamatu“ – ega ole moraal-

ne kaalutleda, kas ja millal võib hädavale olla õigustatud. Näiteks on sõnavabadus selle tüübi esindaja jaoks niisugune väärtus, mille eest tuleb võidelda kompromissitult.

Suure grupi kasust või avalikkuse huvist lähtuv suhtleja

Suure grupi kasule või avalikkuse huvile orienteeritud suhtleja tugineb utilitarismile. Moraalse arutluse põhieesmärk on teha kindlaks, milline teguviis annab kõige soodsama või kasulikuma tulemuse suurimale hulgale asjaosalistele. Suurele hulgale inimestele või avalikkusele kasu toova suhtlusviisi puhul peetakse õigustatuks, kui üksikisikul tuleb taluda eba-meeldivusigi. Näiteks ajakirjanikule on avalikkuse teavitamine tihti nii oluline, et sel

puhul tuleb võimukandjal taluda keskmisest inimesest enam kriitikat.

Avalikkuse huvide teenimisele keskendunud suhtleja ei järgi vaid üht kindlat reeglite või põhimõtete kogumit, vaid püüab igas olukorras maksimeerida ühishüve. See võib nõuda kompromisse ja erinevate konkureerivate väärtuste-ideaalide tasakaalustamist.

Avalikkuse ja/või suure grupi huvide teenimisele orienteeritud suhtleja usub, et kahju on suurema hüve saavutamiseks õigustatud. Seetõttu kaldub see suhtleja kommunikatsioonieetiliselt eelistama privaatsuse kaitsele läbipaistvust ning konfidentsiaalsuse hoidmisele kõigi inimeste informeerimist. Dialoogilise kommunikatsiooni eetika kontekstis on seda tüüpi suhtleja jaoks oluline suure hulga inimeste (grupi või avalikkuse) võrdväärsed võimalused suhtluses osaleda.

Enesekeskne suhtleja

Enesele orienteeritud tüüp lähtub eetilisest egoismist ja subjektivismist, s.t eeskätt iseenda parimatest huvidest. Kuigi see võib tihtipeale tunduda ebaeetiline, pole seda tüüpi suhtleja enamasti ajendatud isiklikust kasust. Enesekeskne suhtleja võib lihtsalt vältida enesekahjustamist või lisakohustuste võtmist ning hoolitseda sel moel oma heaolu või meelerahu eest. Võimaluse korral kaldub ta alati otsuste tegemist teistele delegeerima.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetika kontekstis on selle tüübi esindajale omane enne hoolega mõelda, kui reageerida või oma arvamust väljendada. Vaidluste korral eelistab ta pigem vaikida või võimalikult neutraalselt reageerida. Ta ei võta vaidlustest aktiivselt osa, kuid see ei tähenda, et tal puudub isiklik arvamus. Näiteks on tema jaoks oluline väärtus privaatsus kommunikatsioonis, kuid privaatsuse tagamine tähendab tema jaoks inimese isiklikku vastutust selle eest, milline teave tema kohta avalikkuses levib.

Suhetele orienteeritud suhtleja

Seda tüüpi suhtleja on huvitatud heade suhete hoidmisest ja arendamisest. Võimlusel väldib ta nende kahjustamist, heites vajadused ja põhimõtted kõrvale. Ta püüab hoida erinevaid huve tasakaalus kedagi eelistamata. Ühest küljest võib seda tüüpi suhtlejat vaadelda passiivse tegutsejana, kes püüab säilitada *status quo*'d ja vältida pingeid. Teisalt võib teda käsitada lepitajana, kes püüab lahkarvamusi tekitavates küsimustes konsensusi leida.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetika kontekstist vaadatuna ei kritiseeri ta üldjuhul võimukandjaid, vältides vaidlusi suure otsustusõigusega inimestega. Tema jaoks ei ole sõnavabadus enamasti väärtus või põhimõte, mille eest võidelda. Ta väärtustab häid suhtlusoskusi, mis võimaldavad pidada edukaid läbirääkimisi.

Dialoogilise kommunikatsiooni eetikast lähtuvalt võib suhetele orienteeritud suhtleja puhul olla probleemiks ausa ja otsekohe tagasiside andmise vältimine, sest tal on kalduvus inimesi liiga kergekäeliselt kiita ja nendega nõustuda. Kuna ta usub, et kiitmine ja tunnustamine meeldib inimestele, siis võib ta seda teha ka ebaausalt või lausa valetades.

Hoolitsuseetikast lähtuv suhtleja

Seda tüüpi suhtleja juhtmõtteks on kaitsta ja toetada neid, keda ta peab vaadeldavas olukorras nõrgimaks. Selle tüübi esindaja võib pakkuda abi ja tuge ka enese kasu või huvide arvelt. Erinevalt suhetele orienteeritud suhtlejust kaldub hoolitsuseetik näitama üles soosingut nõrgema suhtes ega karda kahjustada suhteid teiste inimestega.

Dialogilise kommunikatsiooni eetika vaatepunktist

on selline suhtleja enamasti hea ja empaatiline kuulaja, kes ei anna inimestele kriitilist või hinnangulist tagasisidet. Erinevalt avalikkuse huve teenivast suhtlejust on hoolitsuseetik suhtluses keskendunud konkreetsele inimesele. Hoolitsuseetilise mõtteviisiga inimene peab lugu igaühe õigusest määrata oma privaatsuse piirid ise, kuid suhtlemises kogematu või haavatavate inimeste eest tuleb hoolitseda ja neile tuleb õigel ajal nõu anda. Samas ei tohi tõe rääkimine inimesele haiget teha.

Hoolitsuseetik on valmis võimukandjaid avalikult kritiseerima vaid juhul, kui selline sõnavõtt kaitseb inimest, kellele on liiga tehtud või kes ei saa ise enda eest rääkida. Hoolitsuseetilise mõtteviisiga inimene oskab seda tähele panna, kui keegi on suhtlusest välja tõrjutud. Seega pole sõnabadus tema jaoks mitte lihtsalt inimõigus, vaid ka olukord, kus mõnel inimesel see vabadust puudub: sellesse tuleb sekkuda. Hoolitsuseetilise mõtteviisiga inimene ei hooli enamasti tagajärgedest, mida teiste eest väljaastumine talle endale kaasa võib tuua.

Värvikombinatsioonide tähendused

Alljärgnevalt pakume välja mõned värvikombinatsioonide tähendused, ehkki siinkohal tuleb arvesse võtta, et need võimalikud tõlgendused põhinevad konstrueeritud tüüpidel ja mängu testimiskogemusel ning neid ei tohi võtta lõpliku tõena. Pigem on need aluseks tulevastele aruteludele oma organisatsioonis, osakonnas või tiimis.

Kui avatari tükkidena domineerivad **lilla** ja **roheline** värv, viitab see, et mängijad eelistavad hoida häid suhteid ja vältida konflikte. Sellise valiku teinu püüab tõenäoliselt hoiduda avalikest kriitilistest sõnavõttudest, kuid on samas tundlik olukordade suhtes, kus keegi kellestki n-ö üle sõidab. Kuulamisele ja arutamisele kulutatakse pigem rohkem aega, sest see annab inimestele parema enesetunde.

Kui valdav värvikombinatsioon on **sinine** ja **roheline**, siis eelistavad mängijad samuti konflikte vältida, kuid suhtluses jäädakse pigem äraootavale ja ettevaatlikule positsioonile. Juhtide suunas kriitikat pigem ei tehta. Suhtluseetika on eeskätt inimestevaheliste suhete valdkond. Koosolekutel ja muudes avalikes suhtlusolukordades tuleb leida kompromisse ning kritiseerimise asemel tuleb lohutada ja lepitada.

Tumeroosa, **kollase** ja **lilla** kombinatsioon võib tähistada mõtteviisi, kus teatud printsiipide eest tuleb seista ka siis, kui tagajärjeks on võimalus ohustada isiklikku sotsiaalset kapitali või suhteid. See kombinatsioon võib peegeldada inimese hoiakut panna keerulise eetilise valiku ees seistes enda ja teiste huvid teisele või kolmandale kohale.

Tumeroosa ja **kollase** kombinatsioon tähistab mõtlemist, kus avalikult kokku lepitud hea suhtlustava ja väärtuste eest tuleb seista alati. Grupi kokkulepped on tähtsamad kui inimestevahelised head suhted, sest väärtustest kinnipidamine tagab korra ja turvalisuse. Kui selgub, et väärtused on kokku leppimata, tuleb algatada sellekohane arutelu. Selle kombinatsiooni domineerimine võib viidata mõtteviisile, et hea tava rikkujatele erandeid ei tehta (mõista võib, aga õigeks mõista mitte).

Sinine ja **kollane** on kontrastne värvikombinatsioon (kollane tähistab aktiivset ja avalikkusele suunatud mõtteviisi ning sinine passiivset ja isikut

kaitsvat mõtteviisi), mis viitab sellele, et valikuid tehes on määravaks konkreetse arutuse all olnud olukorra nüansid.

Kollase ja **roheline** kombinatsioon võib viidata mõtteviisile, mille kohaselt on oluline paljude inimeste kaasamine ja kiitmine ning läbipaistvus – selle nimel võib teha väärtuste (nt tõerääkimise põhimõtte) järgimises ka järeleandmisi.

Tumeroosa ja **lilla/roheline** kombinatsioon on samuti vastuoluline, kui võrd tumeroosaga tähistatud reegliteelise mõtteviisist lähtuv käitumine on märksa ajaefektiivsem kui lilla hoolitsuseetika või roheline suhetele orienteeritud väärtusvaliku rakendamine, milleks on tarvis oluliselt rohkem aega.

Palju halli võib tähendada pikki arutelusid või vähest üksteise kuulamist. Halli domineerimine võib tähendada ka seda, et inimeste kogemused antud juhtumite osas on väga mitmesugused ning seetõttu erinevad ka tõlgendused üksteisest kardinaalselt. Samuti võivad hallid toonid tähendada seda, et inimestel ongi väga erinevad väärtused, mille osas lepatakse kokku, et kokkulepet ei saavutata (*respectfully agree to disagree*). Ka selline tulemus on oluline, sest dialoogi jaoks on tähtis erinevate väärtushoiakute mõistmine ja nendega arvestamine.

Dialoogi toetava suhtluse põhimõtted

1. Individuaalse autonoomia ja informatsioonilise enesemääramise valdkond dialoogilises suhtluses

Valdkond hõlmab inimeste võimet ja võimalust teha suhtlusolukordades teadlikke ja kaalutletud otsuseid, teadlikult määratleda oma privaatsuse piirid, valida infoväli, milles nad soovivad osaleda, ja võtta vastutus jagatava teabe eest. Informatsiooniline enesemääramine tähendab ka võimalust ja õigust kontrollida oma isikuandmete kogumist, korrektsust, kasutamist ja avaldamist. Dialoogilist suhtlust toetab iga inimese autonoomia ja läbimõeldud arusaam inimese enda ja tema lähedaste eraelu piiridest. Institutsioonidel on kohustus kaitsta privaatsust ja tundlikke isikuandmeid oma tegevustes, sealhulgas digitaalsetes ja tehisintellekti vahendatud kommunikatsioonikeskkondades, kus isikuandmeid võidakse koguda, töödelda või tuletada.

- 1.1 Isikutel peab olema võimalus teostada oma informatsioonilist enesemääramist, st arendada võimekust ja kasutada võimalusi määrata, millist teavet nende kohta levitatakse ja kuidas seda edastatakse, kehtivate seaduste raames.
- 1.2 Isikutel peab olema õigus keelduda teabest ja suhtlusest, mis võib ohustada nende heaolu või mida nad peavad eetilisel või isiklikult vastuvõetamatuks.
- 1.3 Isikute õigust informatsioonilisele enesemääramisele tuleb toetada, kui nad on kogenematud, neil puuduvad vastavad ressursid ja/või kui nad on haavatavad vastavas suhtlusolukorras.
- 1.4 Suhtluspartneri informatsioonilist enesemääramist peavad võimeutama tugevamal positsioonil olevad inimesed. Tuleb arvesse võtta, et laste suhtlusalane võimekus on vastavuses nende arengutasemega. Eakate ja/või haigete inimeste informatsioonilise enesemääramise võimekus võib olla tavapärasest madalam.
- 1.5 Isikutel peab olema juurdepääs neid puudutavale ja otsuste tegemiseks olulisele teabele.

1.6 Digitaalsete ja tehisintellekti vahendatud süsteemide kasutamine kommunikatsioonis peaks austama ja toetama isikute informatsiooni enesemääramist, sealhulgas läbipaistvust andmete kogumise, töötlemise ja automatiseeritud otsustamise osas.

2. Informatsiooni kvaliteedi ja arutelu valdkond dialoogilises suhtluses

Teabe kvaliteet on dialoogilise suhtluse eetika oluline eeltingimus. Kvaliteetne teabevahetus tähendab, et inimesed suhtlevad ausalt, on oma suhtluse kavatsustes läbipaistvad ja jagavad asjakohast teavet parimal võimalikul viisil. Hea dialoogilise suhtluse jaoks ei piisa faktide kontrollimisest, vaid teave tuleb esitada viisil, mis võimaldab seda kriitiliselt hinnata ning kriitiliste küsimuste esitamist. Kvaliteetne teabevahetus ja mõistlikkus aruteludes loob eelduse usalduslikuks dialoogiks. Tundlikes või polariseeritud olukordades peavad suhtlejad olema eriti ettevaatlikud propaganda, osalise tõe ja eksitava teabe suhtes. Kommunikatsioonis osalejad jagavad vastutust usaldusväärse teabe ennetava levitamise eest avalikes huvides, eriti kriisiolukordades või kõrgendatud avaliku tähelepanu olukordades. Samal ajal loovad uued tehnoloogiad uusi võimalusi manipuleerimiseks, mistõttu on hädavajalik tehisintellekti kasutamist avalikustada ja selle loodud sisu selgelt märgistada.

2.1 Osalejad vastutavad neile kättesaadava teabe usaldusväarsuse hindamise eest.

2.2 Suhtluses osalejad peaksid selgelt viitama oma teabeallikatele, et tagada läbipaistvus ja usaldus. Kõik tehisintellekti poolt loodud tekstid peaksid olema selgelt märgistatud.

2.3 Kõik dialoogilises suhtluses osalejad peavad andma ja saama selgeid vastuseid suhtluse eesmärgi kohta.

2.4 Manipuleerimine ja/või eksitamine – näiteks valeinfo jagamine, varjatud reklaam, propaganda, suurte üldistustega manipuleerimine või teabe osaline varjamine – on ebaeetiline.

2.5 Suhtlejad peaksid digitaalsete ja tehisintellekti abil toetatud tööriistade kasutamisel tagama läbipaistvuse, sealhulgas tehisintellekti loodud või muudetud sisu selge tähistamise, et ennetada manipuleerimist ja toetada suhtluspartnerite teadlikku kaalutlemist.

3. Erimeelsuste ja konfliktsete suhtlusolukordade valdkond dialoogilises suhtluses

Erimeelsuste ning nende põhjuste üle arutlemise soodustamine toetab dialoogi nii inimeste vahel, organisatsioonides kui ka ühiskonnas. Kommunikatsioonis osalejad peaksid vastutama oma sõnumite eest, väljendades selgelt ja läbipaistvalt oma motiive, vaatenurki ja piire. Kommunikatsioonil on eetilised tagajärjed ning vastutus ei piirdu üksnes suhtleja kavatsustega, vaid hõlmab ka öeldu võimalikke tõlgendusi ja tagajärgi. Konfliktide korral on oluline mõista, kas ja milline suhtlustõke¹ konflikti põhjustas. Konfliktsetes suhtlusolukorras on oluline viisakus.

3.1 Suhtlusolukorras on iga inimese vastutus püüelda avatusele ning erinevate arvamuste ja nende põhjuste kuulamisele. Erimeelsusi ei peaks kartma. Dialoogi abil saavutatakse ühine arusaam, kompromiss või erimeelsuste rahumeelne tunnistamine.

3.2 Kui kokkuleppele ei jõuta, tuleks eriarvamusi aktsepteerida ning lahkarvamuste põhjused selgelt sõnastada, kuna erimeelsustega arvestamine on tähendusliku dialoogi oluline osa.

3.3 Erimeelsuste puhul tuleb vahet teha, kas tegemist on möödarääkimise või väärtuskonfliktiga.

3.4 Konflikti korral tuleb kontrollida, kas ja mil määral võib konflikti aluseks olev teave olla vale, ebatäpne või moonutatud.

3.5 Argumente ei tohi põhistada sildistamise ega stereotüüpiseerimise abil.

4. Võrdsuse, vabaduse ja turvalisuse valdkond dialoogilises suhtluses

Dialoogilise suhtluse aluseks olevad põhiväärtused on sõnavabadus, inimväärikus, turvalisus, julgus ja konfidentsiaalsus. Turvalisus ei saa eksisteerida julguseta ja vastupidi.

Sõnavabadus on õigus omada arvamust ja jagada teavet, samas kui turvalisus dialoogilises ja lugupidavas suhtlemises tähendab sellist keskkonda, kus kõik osalejad saavad arendada ausat ja takistamatut dialoogi.

¹ Suhtlustõkked võivad olla möödarääkimine („aed ja aiaauk“); üle- või alakehtestamine; „moraali lugemine“ ehk näägutamine; tähenduseta kiitmine, eeldused vestlustes jpm.

Inimväarikus eeldab võrdsust. Seda põhimõtet tuleks toetada asjakohaste struktuursete ja organisatsiooniliste meetmetega, et tagada võrdsuse austamine ja järgimine kommunikatsioonipraktikates. Dialoogi toetav kommunikatsioon väärtustab mitmekesisust erinevates kultuurides, ühiskondades ja keeltes ning soodustab kõigi taustade ja identiteetidega inimeste aktiivset osalemist – sealhulgas, kuid mitte ainult, soo, vanuse, seksuaalse orientatsiooni, religiooni, etnilise kuuluvuse, sotsiaalmajandusliku staatuse, vähemusstaatuse ja haridustausta lõikes. Turvalisus tagab, et inimesed saavad väljendada mitmekesiseid ja kriitilisi arvamusi, kartmata tagajärgi. Kriitiliste arvamuste väljendamine peab siiski jääma austavaks ega tohi teisi inimesi solvata ega alandada. Teabe jagamisel, mis võib kellelegi kahju tekitada, tuleb säilitada konfidentsiaalsus.

- 4.1 Igaühel on õigus vabalt väljendada oma mõtteid – isiklikult, organisatsioonides ja meedia kaudu. Seda vabadust tuleb kasutada vastutustundlikult.
- 4.2 Kommunikatsioonis peaks arvestama osalejate konkreetsete vajaduste ja olukordadega, et tagada kõigile õiglane võimalus olla ära kuulatud ja mõistetud.
- 4.3 Juhtide või suuremal võimupositsioonil isikute kohustus on tagada, et inimesed saaksid oma kriitilisi seisukohti turvaliselt väljendada.
- 4.4 Teavet ei tohiks kuulutada konfidentsiaalseks pelgalt mainekahju vältimiseks. Teatud olukordades võib see nõuda avalikes huvides kriitilise teabe avalikustamise eelistamist, isegi kui see on vastuolus teiste lojaalsuste või hierarhiliste ootustega.
- 4.5 Kui suhtlemine toimub inimeste vahel, kelle positsioonid või võime osaleda ja tagajärgi hinnata on ebavõrdsed, on mõjukamal ja/või pädevamal poolel kohustus aidata haavatavamas olukorras olevatel inimestel mõista suhtluse võimalikke tagajärgi.
- 4.6 Ahistamine ja emotsionaalne manipuleerimine² suhtlemisel on lubamatu.

²Näiteks teise reaalsustaju kahtluse alla seadmine (ingl *gaslighting*) on manipulatsioon, mille puhul keegi üritab kontrollida teise inimese enesehinnangut ja kogemusi; vaikusega manipuleerimine (ingl *silence treatment*); eitamine või alandamine; ohvri süüdistamine; süütunde tekitamine; passiiv-agressiivne suhtlemine.

4.7 Manipuleerimine, nagu tooni lihvimine (vestlustaktikana³), peibutamine (ingl *grooming*) ja häbistamine – on lubamatu, eriti juhul, kui see on suunatud kaitstud tunnustele nagu sugu, etniline päritolu, rass või seksuaalne sättumus, ning lisaks nende ristumiskohtades.

5. Aktiivse kuulamise ja kaasamise valdkond dialoogilises suhtluses

Aktiivne kuulamine on dialoogilise suhtluse keskne komponent ja oluline väärtus, sest see soodustab kaasatust ja vastastikust mõistmist. Asjakohaselt reageerides näitab kuulaja, et tema tähelepanu on vestlusel ja ta mõistab suhtluspartnerit.

- 5.1 Dialoogis suhtluspartnerid kuulavad üksteist täie tähelepanuga ja reageerivad eesmärgiga toetada vastastikust mõistmist.
- 5.2 Hea kuulamine vajab mitteverbaalsete signaalide tajumist ja eelarvamustest vaba suhtumist, mis kommunikatsioonis tähendab põhjendamatutest hinnangutest hoidumist.
- 5.3 Inimest puudutavaid otsuseid ei tohi teha isikut suhtlusesse kaasamata. Juhtpõhimõte on: „Räägi **inimesega**, mitte **inimesest**.”

6. Konstruktivse tagasiside valdkond dialoogilises suhtluses

Üks põhjus, miks dialoogiline suhtlemine õppeprotsessides, juhtimispraktikates või inimestevahelistes suhetes ebaõnnestub, võib olla asjakohatu, liialdatud või negatiivse tagasiside andmine või saamine. Dialoogilisel kommunikatsioonil põhinev tagasiside sisaldab eelnevalt sõlmitud kokkuleppeid tagasiside eesmärkide, viisi, aja ja koha osas; aktiivset kuulamist, vastastikust austust. Selline tagasiside peaks ennekõike aitama vastata küsimusele: kuidas edasi?

- 6.1 Konstruktivne tagasiside on asjakohane, tagasiside andja väldib isiklikku ja ülemäärast kriitikat ja soodustab selle asemel dialoogi võimalike lahenduste üle.

³Tooni lihvimine on tegevus, mille puhul keskendutakse **sõnumi edastamise viisile**, mitte **sõnumi sisule**. Vestlustaktika nihutab tähelepanu algse sõnumi sisult kõneleja emotsioonidele – nt soovitates, et kriitilist seisukohta väljendav inimene peab oma sõnumi edastama „rahulikuma” või „meeldivama” viisil, et teda võetaks tõsiselt. Tooni kontrollimine muudab inimese kogemuse, loo või seisukoha kehtetuks.

- 6.2 Dialoogiline tagasiside eeldab andja ja saaja ühesugust arusaama sellest, millal ja millisel teemal tagasisidet antakse.
- 6.3 Tagasiside andja peaks enne tagasiside andmist kaaluma põhimõtet „Ära anna nõu enne, kui seda küsitakse.“
- 6.4 Tagasisidestaja peaks hindama oma pädevust ja andma nõu ainult oma asjatundlikkuse piires.
- 6.5 Tagasiside andja peaks suunama saaja asjakohaste ja juhendavate küsimustega iseenda järelduste või lahenduste leidmise poole.

